

ספר חלומי קץ פלאות (מאורעות צבי) ועיצוב דמותה של השבתאות במאות השמונה עשרה והתשע עשרה

יונתן מאיר
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

[א]

בשנת 1814 נדפס בקאפוסט שכרוסיה הלבנה ספר רב ענין בשם 'ספור חלומות קץ הפלאות' (בראשי העמודים נוסף השם 'מאורעות צבי'); אשר שב ונדפס שנה מאוחר יותר באותו המקום, עם תיקונים, הוספות ושינויים מופלגים.¹ המדפיס היה ר' ישראל יפה, מקורב לחסידות חב"ד, שהביא לדפוס בשלהי שנת 1814 גם את המהדורה הראשונה של ספר שבחי הבעש"ט. על פניו, לא נראה הספר יוצא דופן. היה זה מסוג אותם ספרונים פופולריים שנפוצו באותן שנים ובהם מעשי פלאות, עיבודים של מאורעות היסטוריים ושבחים של צדיקים שונים. אך הנושא היה סנסציוני למדי: פרשת השבתאות. לפי עמוד השער הוא הכיל את סיפור שבתי צבי על פי כתבי משה חאגיז, יעקב ששפורטש ו'החכם צבי'. כך נרשם על שער הדפוס הראשון:

ספור חלומות קץ הפלאות אשר נלקט מן ספרי חכמי דורות הראשונים. שהמה אגרת הרב מ' **יעקב ששפורטי** שהי' בימי משיח השקר שבתאי צבי ימ"ש: ומן ספר הגאון **חכם צבי** נ"י ומן ספר הרב מ' **משה חאגיז** וזולתם שהיו בזמניהם. וגם מקצת מן רב כתבי חכמי הדור שהיו בימי שבתאי זה באסיא. אשר הריצו אגרותיהם אז לחכמי הדור שבאורופא. והיו רודפים אחר צבי שבור אשר היו כמוסים בחדריהם. ועתה הבאנו לבית הדפוס כדי לעורר להחזיק לב עב"י [עמינו בני ישראל] שלא יוזזו אפי' זיו כל שהוא מן מצותינו חקותינו ותורתינו ואל ישעו בדברי שקר מנגדים לת"הק [לתורתנו הקדושה] כדכתיב למען ישמעו וייראו ולא יזדון עוד, והשומע לדברי תו"ל יונעם ואבע"ט [כנראה צריך

עיקרי הדברים נאמרו בקונגרס העולמי השבעה עשר למדעי היהדות, 8 באוגוסט 2017. זהו פרי ראשון לפרויקט ההדרת ספר מאורעות צבי על פי דפוסים ראשונים וכתבי יד, שנעשה בשיתוף עם שיניצ'י יאמאמוטו, ואני מודה לו על השיחות שהובילו להשלמת המאמר. הפרויקט נתמך בידי האקדמיה הלאומית למדעים, מענק 1868/17 (לשנים 2017-2020). נוסח אנגלי קצר של המאמר ראה אור בספר היובל לפרופסור ישראל ברטל (בריל 2019) והדברים הורחבו כאן לאור ממצאים חדשים.

1 ספור חלומות קץ הפלאות, קאפוסט: ישראל יפה, תקע"ד (54 דפים); סיפור חלומות קץ הפלאות, קאפוסט: חסר שם מדפיס, תקע"ה (63 דפים). יש חוקרים שציינו בטעות שהספר נדפס לראשונה בלמברג 1804, אך אין מדובר אלא במהדורה מאוחרת שנדפסה בשנת 1834 והשער זויף בשל הצנזורה (זהו עותק נאה שנדפס בפורמט גדול יותר. היו שתי הדפסות של הספר באותה השנה, בשינויים טיפוגרפיים קטנים). מהדורה זו מבוססת בעיקרה על הדפוס השני, רק שבעמוד השער החליפו מפחד הצנזור את השם 'קאפוסט' בשם 'יניצ'אה'. ראו שמואל ווינער, קהלת משה, א, פטרבורג תרנ"ג-תרס"ב, עמ' 381 (שקבע באופן משכנע את התאריך 1834); אברהם יערי, 'בית דפוסה של הרבנית יהודית רזאניש בלבוב', קריית ספר יז (ת"ש), עמ' 108, 97; הנ"ל, מחקרי ספר: פרקים בתולדות הספר העברי, ירושלים תשי"ח, עמ' 267; יצחק יודלוב, ספר גנוזי ישראל, ירושלים תשמ"ה, עמ' 205, סימן 1277; גרשם שלום, שבתי צבי והתנועה השבתאית בימי חייו, תל-אביב תשל"ה, ב, עמ' 643; ולהלן הערות 17, 50.

להיות: ועתב"ט, ועליו תבוא ברכת טוב]: ומלך כיפיו תחזינה עינינו יראו עינינו וישמח לבינו כיר"א [כן יהי רצון אמן].²

אך היה בספר הרבה מעבר לכך והמרחק בינו לבין לקט אנטי־שבתאי רב. עובדות שונות ששוקעו בו, כמו גם סגנונו הסיפורי יוצא הדופן, מראים בבירור שלמחבר עלום השם היו גם מקורות אחרים לצירור מאורעות הזמן. הנימה השלילית כלפי השבתאות אמנם מרחפת על הספר כולו (גם אם נעדרים כאן הגידופים נוסח יעקב עמדין), אך ניכר שהמחבר מגלה הבנה עמוקה יותר לתופעה המשיחית ולסוד השפעתה. הטקסט מורכב מעלילה מפותלת ורכת פרטים. שבתי צבי מתואר כמאגיקן רב עוצמה, ונתן העזתי כנביא של ממש שנפל ברשת הסטרא אחרא. כתוצאה מכך ישנן הרחבות סיפוריות ותיאורים מפורטים של חלומות, פרקטיות מאגיות (ובהם תיאורים מלבבים של השבעות ומאגיה שחורה), נבואות המוניות, מעשים סקסואליים שונים ומאורעות שהביאו להתפשטותה של השבתאות, כמו גם ציטוטים מתוך איגרות שבתאיות. יש כאן סיפורים ארוכים גם על רפאל יוסף, שרה אשת שבתי צבי (המתוארת כאן בפירוט יוצא דופן), אברהם היכני, שמואל פרימו, אברהם מיכאל קרדו, דניאל בונפוס, ישמעאל בנו של שבתי צבי, יוסף פילוסוף, יעקב קירידו ואחרים, לצד תיאור נרחב של 'הבלתי מאמינים' (ובכלל זה נאומים ארוכים בפי יעקב חאגיז). לאורך הטקסט שולבו גם רמזים לאגדות עממיות על יוסף דלה ריינה, עשרת השבטים, הסמבטיון, הרמב"ם, מלכת שבא ומעשה הגולם. הסיפור עצמו מסתיים במותם הטראגי והמצמר של נתן העזתי, שבתי צבי ומיכאל אברהם קרדו, ובשברי עלילות השבתאים בסוף המאה השבע עשרה ובראשית המאה השמונה עשרה.

חלק מהספר מהווה עיבוד של טקסטים אנטי־שבתאים מוכרים (בייחוד כתבי יעקב שפורטש), אך ניכר היטב שלמחבר מקורות משלו וכתבי יד שבתאיים היו גלויים לפניו. לטקסט נוספו הערות קצרות של אדם המכונה 'מערבי', הכוללות בין השאר ידיעות אנתרופולוגיות וגיאוגרפיות שונות ומשונות (ברוח אוריינטלית) על מנהגים המיוחסים לבני אסיה, אפריקה ויבשת אמריקה, המקבילים לדעתו לשבתאות (עד להפלטות בענין הדאלי למה, השוכנים באיי יפן, המומיות, הליליפוטס, בני הודו, טיבט וקונגו, ועוד כיצא באלו). ספר מאורעות צבי הוא יצירה אנטי־שבתאית מרהיבה מבחינה ספרותית, גם אם יש בו אי דיוקים היסטוריים רבים. ואולי כחו היה דווקא בכך שהיה משוחרר במעשה הסיפור. אין פלא אם כן שהפך לספר פופולרי לאורך כל המאה התשע עשרה.

בשעה שספרי חאגיז, ששפורטש ועמדין לא היו מוכרים לכל קורא, וחלקם היו נדירים למדי, הפך הספרון הקטן עם סיפור קץ הפלאות לרב מכר של ממש. לאורך המאה התשע עשרה הוא נדפס עשרות פעמים (לרוב בשם 'מאורעות צבי'), זכה לעיבודים בידיש ובלאדינו, ונעתק על פי הדפוס בכמה כתבי יד.³ השפעת הספר ניכרת גם בתיאורים אחרים של השבתאות

2 ספור חלומות קץ הפלאות, קאפוסט תקע"ד, עמוד השער.

3 כך נדפס הספר בלמברג 1834 (נדפס פעמיים); ורשה 1838 (בשנה זו נדפס לפחות פעמיים); קניגסברג 1839; ורשה או למברג 1840 (חשומ"ד); זיטאמיר 1859; למברג 1864 (בשנה זו נדפס לפחות פעמיים); למברג 1871; ורשה 1883; ורשה 1890; ורשה 1903; ורשה 1920; ירושלים 1972 (מהדורת צילום של ורשה 1883). זו רשימה חלקית ויש לברר עדיין מהדורות חסרות שנת מקום ושנת דפוס. הספר עובר לידיש ונדפס בלמברג 1862. עיבוד נוסף בידיש ראה אור בוילנה 1865; ועיבוד ללאדינו נדפס בסלונקי 1871. לפנינו שני כתבי יד המבוססים על הדפוס: כתב יד חלקי בכתיבה מערבית מראשית המאה התשע עשרה (בית המדרש לרבנים, JTS, ניו יורק MS3771; הספרייה הלאומית בירושלים, המחלקה לתצלום כתבי יד,

וניכר שהזין יצירות ספרותיות שונות עד לראשית המאה העשרים.⁴ היה זה הספר המרכזי, ולעתים קרובות אף היחיד, דרכו הכיר הקורא היהודי המזרח אירופי את עלילותיו של שבתי צבי ואת סיפור השבתאות מראשיתה ועד סופה. למעשה, היה זה הניסיון העברי הראשון לתאר את פרשת השבתאות באופן נרטיבי, כסיפור של ממש, ולא רק ככתב פולמוס. הספר מכיל סיפורים שארוגים יחד במתווה כרונולוגי וניכר מלשונם שהמחבר היה בקיא לא רק ברזי התנועה אלא גם בהיסטוריה של דתות שונות, בגיאוגרפיה ובספרות מודרנית בגרמנית ובצרפתית. המחבר נשאר עלום שם (יש שהניחו בטעות שהיה אחד ממשכילי הזמן), דבר שלא מנע את תפוצת ספרו ואולי אף הועיל להתקבלותו.

כפי שנראה בהמשך, ישראל יפה ערך שינויים מופלגים בכתב היד של הספר (שיוצג כאן לראשונה) והתאימו לסביבה החסידית. בכלל זה, שינה את לשון השער ושיווה לו נימה אנטי-שבתאית חריפה יותר. על אף שתוכן הספר לא נגזר מכתבי משה חאגיז והחכם צבי, הוסיף יפה את שמותם בכדי לרומם את הספר ולפארו. בראשית המאה התשע עשרה שבה והועלתה הטענה כי החסידים והשבתאים חד הם, טענה שהייתה רווחת בעיקר בקרב משכילי גליציה. החסידים מצדם ניסו להעמיד נרטיב שונה. דבר זה בא לידי ביטוי בין השאר בכמה מסיפורי שבתי הבעש"ט שנערכו בידי יפה, שכל מטרתם להראות שהחסידות רחוקה מהשבתאות ונלחמת עמה (דבר הבא לידי ביטוי בין השאר בשינוי האמירה של הבעש"ט שהיה בשבתי צבי 'ניצוץ משיח' לאמירה הסתמית יותר שהיה בו 'ניצוץ קדוש'; כמו גם בהוספת הסיפור הפולמוסי נגד ספר חמדת ימים).⁵ ניתן להניח שעצם הדפסת ספר מאורעות צבי בידי יפה נבע מתפיסה פולמוסית או מתגוננת דומה.

עם זאת, ישראל יפה לא היה העורך האחרון של הספר. בין המהדורות השונות שנרפסו לאורך המאה התשע עשרה ישנם הבדלים מופלגים ונדמה שכל מדפיס ומדפיס שינה את לשונות הספר. היו שהשמיטו דברים לפי היכולות של קהל היעד המשוער להכיל את פרשת השבתאות ויש שהוסיפו דברים לפי רוחב ידיעותיהם, מקורותיהם ומגמותיהם.⁶ כפי שנראה בהמשך, הנזילות של הטקסט הייתה גדולה גם בשלבי הראשונים.

(F29576); וכתב יד שלם שנעתק בבוקרשט בשנת 1859 (אוסף גסטר, הספרייה הבריטית, OR10420); הספרייה הלאומית בירושלים, F7782). כתב יד נוסף, הכולל העתקה של מספר עמודים מהספר, תואר בקטלוג: קדם, יודאיקה, מכירה 19, 'ירושלים תשע"ב, עמ' 147, פריט 295. עד כמה היה הספר נפוץ ניתן ללמוד מכך שבמהדורת למברג 1873 של ספר שארית ישראל למנחם מן אמלנדר, הושמט הפרק על שבתי צבי בטענה שפרשה זו כתובה באריכות בספר מאורעות צבי המצוי ביד כל (שם, פרק כד). ראו על כך Bart Wallet, 'Links in a Chain: Early Modern Yiddish Historiography in the Northern Netherlands (1743-1812)', PH.D. Dissertation, Amsterdam 2012, pp. 307-308. עובדה זו מפליאה משום שמאורעות צבי מושפע בעצמו מהדפוס הראשון של ספר שארית ישראל (אמסטרדם תק"ג), כפי שנראה בהמשך.

4 למשל אברהם שלום פרידברג, זדון ומשגה: ספור יסודות בדברי הימים בימי ש"צ, ברלין תרנ"ז (נדפס קודם בהמשכים ב'השלח'); מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, מאוצר האגדה, ברלין תרע"ד, ב, עמ' 159-176 (שהעתיק ועיבר חלקים גדולים מהספר). השפעתו של מאורעות צבי מצריכה מחקר נוסף וניכר שעקבותיו טבועים בכתבי אברהם מאפו, ש"י עגנון, אורי צבי גרינברג, א"ש שטיין, יצחק בשביס זינגר (בייחוד בכתביו המוקדמים ביידיש), ואחרים; כמו גם בספרות השבחים החסידית לאורך המאה התשע עשרה, שכמה קטעים מהספר נבלעו בה.

5 ראו בין השאר ישראל ברטל, גלות בארץ: יישוב ארץ-ישראל בטרם ציונות, ירושלים תשנ"ה, עמ' 38-37, 29-28.

6 הראשון שרמו על כך היה שמואל ורסס, השכלה ושבתאות: תולדותיו של מאבק, ירושלים תשמ"ח, עמ' 222-223. ראו גם זאב גריס, הספר העברי: פרקים לתולדותיו, ירושלים תשע"ו, עמ' 115-116; ולהלן סמוך להערה 50.

[ב]

חוקריה הראשונים של השבתאות נזקקו גם הם לספר מאורעות צבי. הראשון שעשה שימוש מרובה בספר היה אייזיק מרכוס יוסט שהאמין כי עם השלת הבדיניות שבספר מדובר 'במקור הטוב ביותר' להבנת תולדות השבתאות.⁷ אך גישה זו של יוסט הייתה יחידה ובודדה. רוב החוקרים שבאו אחריו לא ראו כל ערך בספר. כך למשל כתב היינריך גרץ בלשונו החריפה: 'את "ספור קץ הפלאות" או "מאורעות צבי" אינני מונה בתוך המקורים [המקורות]. כל המחברת היא מלאה דברי הבאי וגוזמאות מצורפים זה לזה בסגנון מעורר השתוממות. את יוסט הוליקה המחברת הזאת שולל והטעה על ידה גם את קוראי ספרו'.⁸ דוד כהנא נמשך אחריו ורשם על מאורעות צבי ש'אין לחשוב אותו בין הספרים הנזכרים הנחוצים לקורות ש"צ וסיעתו, כי המחבר הזה לא חי בעת ההיא, ולא קרא ולא שנה ולא שימש ת"ח [תלמידי חכמים]; רק אסף שקרים והבלים לאגודה אחת ויקרא אותם בשם מאורעות צבי. והנה להראות כל השקרים נמצאים בו לא יספיק ספר שלם, ואיננו שוה בנוק הזמן, אך מאשר כי רבים מאחב"י [מאחינו בני ישראל] קראו בצמא את דבריו, אביא פה דברים אחדים לדוגמא, ומהם נקל להקיש על השאר; ומיד הרחיב בציון טעויות היסטוריות השזורות בספר (בעיקר בתאריכים) וסתירות בינו לבין ספרים דוגמת קיצור ציצת נובל צבי ותורת הקנאות, עד שחתם: 'ודברי הבל ורעות רוח כאלה מלא הספר הזה על כל גדותיו'.⁹ רוח שונה במעט ניתן למצוא אצל גרשם שלום, שהוסיף סממני זיהוי למחבר עלום השם והגדיר באופן שונה את הז'אנר בו נכתב הספר. כך אמר בהרצאות על תולדות השבתאות שהעביר בשנת 1939:

זהו רומן שנחשב כמקור היסטורי. זהו ספר שאחד ממשכילי ישראל בבית המדרש של מנדלסון בגליציה כתב אותו בתחילת המאה האחרונה. הספר נכתב במתכונת של הרומאנים של הרפתקאות הגרמנים והצרפתים, המלאים סיפורי בדיות על תולדות גיבוריהם, תהפוכות חייהם והרפתקאותיהם. הספר נקרא בעניין רב. שם המחבר איננו ידוע לנו, ומאוד ראוי היה להכיר את מחברו. הוא כתוב בסגנון מיוחד במינו ובוודאי אפשר לזהות את מחברו על פי סימני לשון אלו.¹⁰

7 Isaaak Markus Jost, *Geschichte des Judenthums und seiner Sekten*, 3, Leipzig 1859, pp. 154, 159 יוסט צייר את המיסטיקה היהודית באופן חיובי ביחס לבני זמנו. כשבא לתאר את השבתאות המאוחרת ניוון גם ממסורות פנימיות שהיו בידי הפרנקיסטים בפראג.

8 Heinrich Graetz, *Geschichte der Juden*, Leipzig 1868, X, n.3, p. xxix; היינריך גרץ, דברי ימי ישראל, תרגם שאול פנחס רבינוביץ, ת, ורשה תרנ"ט, עמ' 551 (ציון ג: 'מקורים עבריים המתנגדים לשבתי צבי').

9 דוד כהנא, אבן התועים, והוא תולדות המשיח השקר שבתי צבי וסיעתו, וינה תרל"ג, עמ' 80-81. בראש התייבוס רשם: 'תולדות ש"צ וסיעתו דרכיהם ושיטותיהם ומעלליהם והיעים נסתרות ונעלמות כמעט כלן מאת רבים מאחב"י, וכל ידיעותיהם אודותם הוא רק ממקור אכזב מהספר מאורעות צבי אשר לא ידע אל נכון אף באיזה שנה נולד ש"צ ובאיזה שנה מת, ותעה והתעה אחרים, ולא לחנם נקרא ג"כ בשם ספור החלומות כי מלא חלומות ושקרים על כל גדותיו', שם, עמ' 1.

10 גרשם שלום, תולדות התנועה השבתאית, הרצאות באוניברסיטה העברית בירושלים, 1939-1940, בעריכת יונתן מאיר ושינצי' יאמאמוטו, ירושלים תשע"ח, עמ' 100. בטיוטה מוקדמת של ההרצאות כתב שלום: 'נשאר כאן מקום להתגדר לאחד מצעירי החוקרים'. בתוך כך הוסיף כמה הערות על זכרי חסידות ופרנקיזם בחיבור וכתב: 'הוא קרא רק את ששפורטש, ספר תורת הקנאות וספר מעשה טוביה. דעותיו על הקבלה הן ילדותיות ומשכיליות. שמא יש קשר בין הספר ובין שבתי הבעש"ט? יש הוצאה של שני ספרים מאותה השנה ומאותו בית הדפוס של ר' ישראל יפה בקאפוסט תקע"ד-תקע"ה'. בקורס מקביל, משנת 1943-1944, ציין שלום את השפעת הספר על יוסט. ארכיון יוסף וייס, 1479⁴, הספרייה הלאומית בירושלים, סדרה 1, תיק 21.

זהותו של המחבר לא נתבררה עד עתה, אך ניתן לומר בוודאות שההנחות של שלום לגבי טיב הקובץ וזהות מחברו לא היו מדויקות כלל. בספרו הגדול 'שבתי צבי והתנועה השבתאית בימיו חייו', שב על אמירות דומות ולא עשה שימוש בספר, 'שהוא הרומן העברי הראשון על שבתי צבי, וכל השמות והפרטים שבו, מפרי דמיונו החופשי של המחבר הם'; ובהמשך הוא מתאר כי רומן הראשון על שבתי צבי שנתחבר בעברית בצורת כרוניקה היסטורית, כביכול, על ידי אחד ממשכילי ישראל הראשונים בגליציה או ווהלין, ספר שרבים נכשלו בו וחשבוהו למקור בעל ערך היסטורי.¹¹

מתוך הנחה דומה עשה אהרן זאב אשכולי שימוש בספר מאורעות צבי לאורך כרכי 'התנועות המשיחיות בישראל', ואף הציג קטעים שלמים מתוכו בחלק 'המקורות'. במקום אחד הביא מעשה שלם מתוך הספר והוסיף: 'מחבר הסיפור אינו מעוניין כלל בדיוק היסטורי, בשמות ותאריכים ומקומות. אין תאריך אחד נכון בכל סיפורו [...] אבל האגדה במקומה עומדת'; ובמקום אחר, בהקשר לסיפור על קרדו, כתב: 'בעל סיפור החלומות עשה מן הידיעות הללו מטעמים כדרכו, השתמש בנטייתו לענייני גיאוגרפיה וידיעת עמים רחוקים ומעשי כשפים, והרכיב את הכל בסיפור אימים של דוממן מן המאה הי"ח, ויצא לו מה שיצא. כדרכו, לא התחשב אף בידוע'. אשכולי ראה בספר מעין עדות לסיפורי הפלא ולאגדות שנפוצו סביב שבתי צבי, נתן העזתי וקארדו, ובכך ראה את ייחודו ואת חשיבותו. אם אין כאן מקור היסטורי נאמן, הרי שביטוי ל'סיפורי אגדה' נפוצים ודאי שיש כאן.¹²

מחקר מקיף מעט יותר על ספר מאורעות צבי ומגמותיו נערך בידי שמואל ורסס, שראה בו את 'אחד הגילויים הבלטריסטיים הראשונים בעברית, פרי עטו של מחבר או עורך אלמוני, שהוא מעין אסופת סיפורים ותעודות על שבתי צבי ותנועתו'.¹³ בעקבות שלום, ניתח ורסס את הקובץ כיצירה של משכיל ודבריו שולבו בפרק העוסק בעיצוב השבתאות בספרות היפה בגרמנית, בעברית וביידיש. בירורים רבי חשיבות בכמה מתכניו של הספר, על סמך הנחות דומות, ניתן למצוא אצל צבי מרק (שדן בקצרה בזיקה בין שבתי צבי ל'הבעש"ט' למאורעות צבי סביב לרעיון של שגעון ודביקות, והצביע על האפשרות שספר מאורעות צבי השפיע על דרך עריכת שבתי צבי ל'הבעש"ט'); אצל משה אידל (שדן במסורות על מאגיה וגולם, כמו גם באזכור הדלתי למה בספר); אצל זאב גריס (שדן בספר בהקשר לספרות השבחים השבתאית); ואצל בצלאל נאור (שחשף את אחד ממקורותיו הגרמניים של הספר הנוגעים לתיאור טיבט והדלתי למה).¹⁴

11 גרסם שלום, שבתי צבי (לעיל הערה 1), א, עמ' 100; ב, עמ' 643. למשל, כשהגיע שלום לתיאור שרה, אשת שבתי צבי, התעלם מספר מאורעות צבי שבו היא מתוארת בהרחבה ציורית יוצאת דופן.

12 אהרן זאב אשכולי, התנועות המשיחיות בישראל, כרך שני, בעריכת זאב גריס; כרך שלישי, בעריכת יונתן מאיר ונועם זדוף, ירושלים תש"פ (בדפוס). הציטוט הוא מהכרך השני, מקור 7; ומהכרך השלישי, מקור 18. עם זאת, במקום אחר כתב אשכולי כי ספר מאורעות צבי 'מבוסס על מקורות נכריים ראשונים' ועל כן אין לבטלו כפי שעשה גרץ: אשכולי, 'עתון פלנרדי על אדות תנועת שבתי צבי', ספר דינבורג, בעריכת יצחק בער, יהושע גוטמן, משה שובך, ירושלים תש"ט, עמ' 216 בהערה.

13 ורסס, השכלה ושבתאות (לעיל הערה 6), עמ' 220. הדיון השלם מופיע בעמ' 220-226.

14 צבי מרק, 'דיבוק ודבקות בשבתי צבי ל'הבעש"ט': הערות לפנומנולוגיה של השיגעון בראשית התסידות', במעגלי חסידיים, בעריכת צמנואל אטקס, דוד אסף, ישראל ברטל, אלחנן ריינר, ירושלים תש"ס, עמ' 268-274, 282-284; הג"ל, מיסטיקה ושגעון ביצירת ר' נחמן מברסלב, תל-אביב תשס"ד, עמ' 37-40; משה אידל, 'על גלמים אסטרליים, הדלתי למה ומהר"ל', מהר"ל: אקדמות, בעריכת אלחנן ריינר, ירושלים תשע"ה, עמ' 129-133; גריס, הספר העברי (לעיל הערה 6), עמ' 115-116. Bezael Naor, *From a Kabbalist's Diary*, Spring Vally, NY: Orot, 2005, pp. 205-207. ראו גם Aleš Weiss, 'Buddhism as a Tool of

דבר אחד ברור: רוב החוקרים ניגשו אל הטקסט בכדי לדלות מתוכו 'אמיתות' היסטוריות כאלו או אחרות, או בכדי להדגיש רעיון זה או אחר שהוטמע בו; אך לא היה מי שבא לנתח את הטקסט השלם על רבדיו ומקורותיו השונים בתוך ההקשר האינטלקטואלי והדתי הספציפי שבו נכתב. ההנחה של כל החוקרים הייתה, שאין כאן אלא כרוניקה מעוקמת ומשובשת בדמיונות או לחילופין ספרות יפה שמקורה בעולם האינטלקטואלי של משכילי מזרח אירופה, עד לזיהוי המוטעה של החיבור כרומאן העברי הראשון. מיקום לא מדויק זה הביא לקריאות השונות בספר ולניתוחים של מעט מתכניו. שאלות דוגמת: כיצד נתגלגל ספר כל כך זר לפתחו של ישראל יפה, מדוע נדפס בידי חסיד דווקא, וכיצד הדברים משתלבים בדימויה של השבתאות בקרב חסידים באותן שנים ממש; כמו גם שאלות בדבר מקורותיו ומטרותיו של הטקסט המודפס, לא הועלו כלל.

רמז לתמונה מורכבת יותר ניתן למצוא בהערה קצרה של שלמה רוזאניס על זיקה בין מסורת הדונמה לספר מאורעות צבי, זיקה שהביאה אותו לומר 'שנמצאים דברים חשובים במקור זה'.¹⁵ כך כתב גם זלמן שזר 'שהחלק היותר קרוב לאמת של החוברת הוא אותו שזן בעניני מצרים', היינו, שמצא ידיעות ייחודיות בספר התואמות למקורות גנוזים אחרים.¹⁶ ברוח דומה רשם גרשם שלום, על גבי טופס הספר שנותר בספרייתו, כי חלק מהסיפורים המופיעים בו יש להם מקבילה בכתבים שבתאיים בכתב יד, בייחוד מחוגי הדונמה.¹⁷ לפי דברים אלו היו למחבר האלמוני מקורות שונים מאלו שהיו נפוצים במזרח אירופה באותן שנים ואין מדובר רק במעשה ידיו של משכיל אלמוני. עוד כתב שלום, כי הערותיו של 'מעריב' הן היחידות הרומזות לפרשיית יעקב פראנק ולשבתאות בפולין. אם כן, לפנינו לכאורה שתי שכבות בטקסט, שנוצרו בסביבות שונות. דברים דומים רשם גם משה אידל שטען כי אין לפנינו חיבור שכתב יחיד אלא יצירה בעלת רבדים שונים.¹⁸ רמזים אלו מצטרפים לזרורות

Polemical and Self-Definition among German Rabbis in the 19th and Early 20th Century', *Pardes* 23 (2017), pp. 73-74; תומר פרסיק, 'בדרכי נועם: הניו אייג' כהטעמה של אתוס נוצרי-נבואי ביהדות זמננו', אקדמות כד (תש"ע), עמ' 72-75.

15 שלמה א' רוזאניס, קורות היהודים בתוריקה וארצות הקדם, ד, סופיא תרצ"ד-תרצ"ה, עמ' 433 (גרשם שלום הדגיש מילים אלו בעותק הספר שברשותו [ספריית שלום 14829], והוסיף בכתב ידו: 'לא!'). כמה עמודים קודם לכן רשם רוזאניס: 'מאורעות צבי או ספור חלומות, נדפס בראשונה בלמברג 1804, מכיל תולדות שבתי צבי, וכל מעשיו בדרך גוזמא, ומלא שגיאות וערכוביא גדולה, אך יכלי פרטים שחסרים ביתר המקורות, וכבר הוליקה שולל המחברת הזאת את הסופר יוסט ואחרים ששגו אחריה בכל הפרטים' (שם, עמ' 403). ברוח זו ראה רוזאניס ברשימת 'המלכים' שמינה שבתי צבי, המפורטת מאוד במאורעות צבי, מסמך מקורי (שם, עמ' 424; וכדומה אצל גלנטה).

16 זלמן שזר, 'סופרו של משיח', אורי דורות, ירושלים תשל"א, עמ' 56. שם רשם גם דברים שונים: 'אל ערכן ההיסטורי של רוב האגדות המובאות במחברת זו, שיצאה במהדורות הרבה ובמשך זמן ידוע שימשה להמון הקוראים המקור היותר מפורסם בשביל תולדות השבתאות, צריך להתייחס בזהירות יתרה. רוב האגדות הללו, שיוסט חושב אח כולן לנכונות, נאספו יחד בזמן מאוחר ויש ביניהן הרבה דברי הבאי'. עם זאת, שב והעלה על נס את הידיעות על מצרים שבספר.

17 סיפור חלומות קץ הפלאות, למברג 1834, עם הערות בכתב ידו של גרשם שלום, הספרייה הלאומית בירושלים, אוסף גרשם שלום, סימן R5035 (על שער מהדורה זו נרשם שהספר נדפס בשנת 1804, ראו לעיל הערה 1). למשל סיפור על אברהם היכני (ז ע"ב) וסיפור על יוכבד בת יוסף פילוסוף (כג ע"א) שמקורם בפירוש לך לך מגניזת הדונמה (פירוש שנדפס במאמרי רבקה ש"ץ). ראו גם גרשם שלום, מחקרי שבתאות, בעריכת יהודה ליבס, תל-אביב תשנ"ב, עמ' 82; גריס, הספר העברי (לעיל הערה 6), עמ' 116; ולעיל, ליד הערות 10-11. סיפורים נוספים בספר מקורם בטקסטים שבתאיים.

18 אידל, על גלמים (לעיל הערה 14), עמ' 129.

המופיעות בספר המודפס הזועקות עד לב השמים. אין שבתי צבי מעוטר בתארי גנאי, כפי שנהוג בספרות הפולמוס, ולעתים קרובות הוא מכונה 'המלך המשיח' סתם ללא כל תוספת, כשם שנתן העזתי מכונה דרך קבע בשם: 'הנביא הגדול נתן'. גם אם לכאורה אין זו אלא תחבולה ספרותית, ניכר שבבסיס הספר עמד נוסח חיובי למדי כלפי התופעה השבתאית, או ליתר דיוק: נוסח שאין בו אותו סוג של גידופין רגילים בכתבי הפולמוס. דמויות שבתאיות אחדות מתוארות כאן באור חדש, והקללות נוסח עמדין נעדרים לחלוטין. תמונה זו בוודאי אינה מתאימה לתפיסתם של משכילים כמו גם של חסידים בראשית המאה התשע עשרה, ומעוררת תהיות לגבי טיבו של הספר ומהותו.

[ג]

התמונה מתבהרת עם גילוי כתב היד של ספר מאורעות צבי, שלא עמד לנגד עיני החוקרים ולא נידון כלל במחקר. כתב יד זה, שעמד בבסיס הספר המודפס, נתגלה על ידינו לאחרונה ויוצג בשלמותו במסגרת פרויקט ההדרת הספר.¹⁹ כתב היד ארוך בהרבה מהדפוס ומגלה תמונה חדשה לחלוטין. הוא מקיף 104 עמודים בכתיבה אשכנזית צפופה אופיינית למחצית השנייה של המאה השמונה עשרה. מתוך עיון ראשוני בכתב היד (שגם בו חסר שם המחבר) ניתן להצביע על כך שישאל יפה ביצע בו עריכה מופלגת לפני ההדפסה. למעשה, הפך את הספר על פניו, שינה את משמעותו, והגיש יצירה חדשה בדפוס. בדומה לכתב היד של ספר שבחי הבעש"ט, עולה לפנינו עולם מורכב השונה מהעולם החד-גוני שלאורו ניסו חסידים ומשכילים לצייר את המציאות בעשורים הראשונים של המאה התשע עשרה. דבר זה ניכר כבר מהרשום בעמוד השער, השונה לחלוטין בכתב היד. וזה לשונו:

ספר חלומי קץ פלאות אשר יקרא אגרת הפורים הזאת שנית / ואשר אספו ולקטו תלמידי ותלמידי תלמידהון של האלקי כמהור"ר יוסף איסקפא דיין דאומיר וחברותו / עם תלמידי ותלמידי תלמידהון של האלקי כמהור"ר יעקב חגיז ראש בית דין בתוך חסידי ירושלים תוב"ב וחברותו / מכתבי רשימות מעוטים שמצאו בסתר במדינות מזרח באותו זמן ונתוספו עליהם הגה"ות אגרות וספורים ממדינות מערב / נדפס פעם ראשון במדינות מזרח ופעם שנית במדינות מערב.²⁰

גם אם ברור שיש כאן פיקציה ספרותית – הספר לא נדפס קודם 'במדינות מזרח' (היינו באימפריה העות'מאנית) ונכתב כולו 'במדינות מערב' (במקרה הזה הכוונה לאירופה) – ניתן לראות שלפנינו ספר בעל מגמה אחרת ושיסודו לא בכתבי פולמוס של ששפורטש, משה חאגיז והחכם צבי (כפי שרשם יפה על שער הדפוס הראשון), אלא במרחב שונה לחלוטין

19 ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), בית המדרש לרבנים (JTS), ניו יורק, MS2206; וצילמו בספרייה הלאומית בירושלים, F11304. מקורו של כתב היד מגנזי יוסף יהודה ליב זוסניץ, שהיה מקורב לחסידי חב"ד ושימר כתבים חב"דים רבים. כתב היד נמסר לארכיון בשנת 1907. אין ספק שהטקסט שלפנינו הוא זה שעמד לפני ישראל יפה. כתב היד מוזכר גם במאמר של עלי יסיף הנמצא בדפוס.

20 ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), שער כתב היד. נוסח השער מעלה מספר תמיהות שיתבררו לאורך המחקר. רמזות רבות למגילה אסתר שזורות לאורך העלילה ונעשה שימוש רב בלשונות יחידאים של המגילה, אך יתכן גם שיש בכותר הד לכתב היד 'אגרת פורים' של עמדין (The Bodleian Libraries, University of Oxford England Ms. Mich. 618 [F20473]). המשחק בין מזרח למערב מזכיר את שער ספרו הידוע של ז'אק באסנאד' משנת 1708, שיוזכר בהמשך.

ומוקדם יותר: במסורות הקשורות לר' יוסף איסקאפה ולר' יעקב חאגיז, שנודעו ברתיעתם המוקדמת משבתי צבי ונביאו, וידעו היטב על המתרחש במקומם.²¹ הטקסט צמח לכאורה מתוך מורכבות זו ובהקשר לשיורי השבתאות, או ליתר דיוק: בהקשר למאמינים שהמירו לאסלם. היינו, לפנינו טקסט המבדיל עצמו באופן ברור מסגנון כתבי הפולמוס שהיו נפוצים לאורך המאה השמונה עשרה במערב ומרכז אירופה, כתבי פולמוס שמטרתם העיקרית היתה לשים מחסום למינות המבצצת ועולה באופנים שונים, לתאר מחדש את ההיסטוריה של השבתאות ככת סוטה ולהגדיר גבולות חדשים ליהדות הרבנית. כתבים אלו, שהתקבלו יפה גם בשלהי אותה מאה בקרב חסידים, רבנים ומשכילים במזרח אירופה, אינם נזכרים כלל לאורך כתב היד שלפנינו אלא בתוספות שהמדפיס הראשון בדה מלבו ושילבן לאורך הטקסט להנאת קוראיו.

לפנינו אם כן כתב יד זר ומשונה מכמה בחינות, שאין כדוגמתו בתקופה זו בספרות היהודית, דבר הניכר גם מלשונו יוצאת הדופן במזרחותה הרחוקה מלשונם של משכילי גרמניה וגליציה. ברור שמדובר בספרות בדיונית, או ליתר דיוק בספרות הניזונה מרומנים שונים בני המאה השמונה עשרה, דבר הבא לידי ביטוי בין השאר בניסיון להציג את עיקר הטקסט ככרוניקה אותנטית של רבנים ותלמידי חכמים בני האימפריה העות'מאנית שעליו נוספו מגוון רחב של הוספות והגהות במערב. יש כאן סיפור מעשה פולמוסי המבוסס לכאורה על שכבות טקסטואליות שונות, רומאן מורכב המשחק עם קולות שונים. כתב היד נוצר והועתק ככל הנראה בשנות החמישים או הששים של המאה השמונה עשרה במערב אירופה (אולי באמסטרדם), ויתכן שנוספו עליו דברים גם מאוחר יותר. התוספות, ההגהות והשינויים לסיפור המעשה (שבהם נרחיב בסעיף הבא), משווים לטקסט אופי מורכב. גם אם מדובר בכתב יד של מחבר אלמוני יחיד המדבר בריבוי קולות (בין מזרח למערב), הרי שריבוי קולות זה, לצד שמירה על רבדי הטקסט, היה חשוב לו. בכתב יד מוזכרים מחבר, מעתיק, מגיהים, מוכר כתב יד ומדפיס פוטנציאלי (שכל אחד ואחד מהם הוסיף לכאורה דברים משלו), וכל הבליל הזה הגיע לידי מדפיס בפועל (הוא ישראל יפה) שהביא לדפוס את כתב היד שלפנינו באופן משובש והוסיף עליו מקורות משלו ושזורם במעשה העלילה. גם אם אין ספק שכתב היד שלפנינו עמד בבסיס מעשה ההדפסה של יפה, יתכן שמצוי היה כתב יד נוסף, מוקדם יותר, שהועתק כאן מחדש ואינו גלוי לעינינו.²²

כתב היד עושה שימוש ברור בזכרי לשון, איגרות ושברי סיפורים, המופיעים בספר 'קיצור ציצת נובל צבי' של יעקב ששפורטש (אמסטרדם 1737; אלטונה 1757). תולדותיו של ששפורטש מובאים כאן בקיצור נמרץ, לצד דברי שבח על כך שהוכיח את בני ישראל 'שלא יתגעלו בגאולה זו שלא בזמנה'. ברוח דומה נגזרו דברים מתוך 'זאת תורת הקנאות' של יעקב עמדין (אלטונה 1752); מתוך הפרקים על השבתאות ועל שלשלת 'משיחים' שכשלו שבספר

21 על ר' יוסף איסקאפה, שהיה מורו של שבתי צבי באיזמיר ולבסוף החרימו, ראו שלום, שבתי צבי (לעיל הערה 1), א, עמ' 89-90, 119-120; יעקב ברנאי, ר' יוסף אישקפה ורבנות איזמיר, ספונות יח (תשמ"ה), עמ' 53-82; הנ"ל, המראה של אירופה: פרקים בתולדות הקהילה היהודית באזמיר במאות השבע עשרה והשמונה עשרה, ירושלים תשע"ה, עמ' 147-151, 185-196. על יעקב חאגיז (אביו של משה חאגיז), שנתן העזתי למד אצלו בירושלים, ראו שלום (שם), א, עמ' 162, 164-165, 202, 214-215; ב, עמ' 434; אריה ליב פרומקין, חולדות חכמי ירושלים, ב, ירושלים תרפ"ח, עמ' 61-64; Elisheva Carlebach, *The Pursuit of Heresy: Rabbi Moses Hagiz and the Sabbatian Controversies*, New York 1990, pp. 31-36

22 דבר זה נרשם במפורש במקום אחד שבו הציג 'המעתיק' גם את נוסח הדברים 'בהעתק הישן'. ספור חלומי קץ פלאות (כ"י), מ"ע"ב. אין הערה זו בבחינת בדיה ספרותית אלא סימן ברור לנוסח מוקדם וראשוני של החיבור ששב ונתקן בידי המחבר בשינויי לשון ובהרחבות לקראת הדפסה. הערות טכניות מעין אלו שזורות לאורך כל הטקסט.

‘שארית ישראל’ של מנחם מן אמלנדר (אמשטרדם 1743); כמו גם מתוך חיבורים אחרים שאת חלקם נזכיר בהמשך. ניתן להצביע גם על זיקה בין הטקסט לכרוניקות אחרות דוגמת ספרו של יהודה ליב בן עוזר ביידיש, ‘בשרייבונג פון שבתי צבי’ (שהיה נפוץ בכתב יד ובידינו גם העתקה עברית שלו מאמשטרדם 1754); ספרו ההולנדי של תומס קונן, ‘ציפיות שווא של היהודים כפי שהתגלו בדמותו של שבתי צבי’ (Thomas Coenen, *Ydele Verwachtinge der Joden getoont in den persoon van Sabethai Zevi, Haren Laetsten Vermeynden Messias*, Amsterdam 1669); ותיאור השבתאות בספר ‘מעשה טוביה’ (ויניציאה 1708); כתבים שהמחבר אולי הכירם באופן חלקי דרך ארבעת ה‘טפסים’ שבראש ‘תורת הקנאות’ של עמדין. לא מן הנמנע שנעשה כאן שימוש בספרו ההולנדי של קונן באופן ישיר, או באחת מהפרפרוזות של ספר זה שהיו נפוצות בגרמנית. הברור והליקוט מספרים אלו נעשה בעיקר בכדי לעצב ולהרחיב את המסגרת הסיפורית הפאנטסטית, והשימוש בטקסטים היה חפשי למדי. לא הדיוק ההיסטורי היה חשוב אלא אריגת מעשה הסיפור הפולמוסי. עם זאת, ברור שמצוי היה מקור נוסף שהזין את המחבר ואת פרטי העלילה.

בחינה של כתב היד מראה כי המחבר שאב ידיעות רבות גם מהעולם השבתאי עמו התפלמס, ונראה שהיו בידי הכותב כתבי יד שונים הקשורים לחוגים השבתאיים באדריאנופול ובשאלוניקי ובכלל זה איגרות שבתאיות (שחלקן באות בנוסח שונה במדפוסים המוכרים).²³ בכך יש להסביר גם את הסיפורים שמקבילות להם נמצאו רק בכתבי יד של שבתאים (ובכלל זה בכתביו המאוחרים של יהודה לוי טוביה), את הדיונים על ‘הסיבה הראשונה’ ו‘אלהי ישראל’ (הנוגעים לפולמוס עם אברהם מיכאל קרדוזו וממשיכיו), כמו גם את תיאור פרשת שבתי צבי והנוהים אחריו כנוגעת למאגיה שחורה. הזיקה ל‘שבחים שבתאיים’ או לכרוניקות שבתאיות פנימיות ברורה.²⁴ יש כאן אינפורמציה על שבתי צבי והסובבים אותו שנעוצה רק במקורות אלו. שלמה רוזאניס, זלמן שזר וגרשם שלום כבר עמדו על כמה מקבילות לספרות הרוממה, ומצויות מקבילות נוספות לספרות שבתאית ולקבצים שבתאים.²⁵ בהקשר זה ניתן להצביע גם על זיקה צורנית ותכנית בין חלק מכתב היד לכרוניקה השבתאית ‘זכרון לבני ישראל’ לברוך בן גרשון מאריצו;²⁶ או לכתב היד של ‘דברי הימים ממה שאירע פה אינדירנפול’²⁷ שחיבר יעקב נג’ארה. ברור אותן זיקות והשפעות ספרותיות עשוי להוביל לזהות מחבר כתב היד ומקום כתיבת הטקסט. ברור שאין כאן אלא מענה לספרות השבחים השבתאית, שקיבלה תנופה בכתבי יד בין השנים 1680-1700, וניסיון להציג תמונה שונה.

23 הפילוגים בשבתאות עם המרת שבתי צבי, והחרמות בשנות השמונים של המאה השבע עשרה, זכו למחקר בידי גרשם שלום, מאיר בניהו, אברהם אלקיים, מרק דויד באר ואחרים. עם זאת, עדיין אין בידינו תמונה היסטורית מלאה של השבתאות בתקופה זו.

24 לניתוח ראשוני של זיאנר זה ראו זאב גריס, ‘הגדרת ספרות השבחים השבתאית’, הספר העברי (לעיל הערה 6), עמ’ 110-121. הראשון שרמז על הדמיון בין מאורעות צבי לספרות השבחים השבתאית היה ישראל צינברג, תולדות ספרות ישראל, ג, תל-אביב תשי”ח, עמ’ 142-143, 350 הערה 1.

25 ראו לעיל הערות 15-17. מקבילה נוספת היא בידיעת שם אמו של שבתי צבי. ראו משה אטיאש, ‘ילקוטים חדשים של פיוטים שבתאים’, מכון בן צבי, מחקרים ופעולות, ב (תשי”ז), עמ’ 14. בכתב היד נמצא גם דברים על שבתאותו של מרדכי אשכנזי. קטע זה הושמט בנוסח המודפס של הספר.

26 ברוך בן גרשון מאריצו, ‘זכרון לבני ישראל’, נדפס באופן משובש בחוך: אהרן פריימן, ענייני שבתי צבי, ברלין תרע”ג, עמ’ 41-69. החיבור נכתב באיטליה בין השנים 1680-1685. ראו: *Sabbatai Zevi: Testimonies to a Fallen Messiah*, translated, with notes and introductions, by David J. Halperin, Oxford 2007, pp. 21-101. לזכרון לבני ישראל העתקות רבות בכתב יד, שבחלקן דומות להתחלת מאורעות צבי.

27 אברהם אמאיריליו, ‘תעודות שבתאיות מגנזי רבי שאול אמאיריליו’, ספנות ה (תשכ”א), עמ’ רנד-רסב.

לאורך כתב היד אין התייחסות לנחמיה חיון, חיים מלאך, יהודה החסיד, רמח"ל, יהונתן אייבשיץ או יעקב פראנק. לא רק שנעדרת כאן כל התייחסות לפולמוסים הגדולים שפילגו את קהילות אירופה לאורך המאה השמונה עשרה, והביאו לחרמות ולשימוש בלשונות חריפים, אלא שהיחס כלפי השבתאות בסיפור מורכב בהרבה, עד שניכר שהמחבר פועל במרחב גיאוגרפי ותרבותי שונה. אין כאן הד לפולמוסים של החכם צבי ומשה חאגיז שהחלו במקפות הגלויות נגד השבתאות במאה השמונה עשרה (גם אם חלק מכתביהם היו מוכרים היטב לכותב), וניכר שיש כאן שיח פנימי יותר שחפץ לתת מענה ממין אחר לבעיית המאמינים שהמירו ולאילו שנהגו בכפל פנים בתוככי היהדות. זהו בודאי טקסט פולמוסי חריף בגנות השבתאות – הנה שבתי צבי, נתן העוזי וקרדוזה נרדפים בסיפור זה עד למותם, ושני האחרונים אף נרצחים בהיתר הרבנים (הם 'חכמי הדור שבאו בסוד ה' האמיתי') – אך ההקשר הפולמוסי שונה. במובן זה החלפת השער בידי ישראל יפה היה שינוי מהותי. הוא מיקם את הספר במרחב פולמוסי שונה ושיווה לטקסט סגנון פולמוסי שונה. מחבר גוף כתב היד מצהיר במפורש בסוף חיבורו שמטרתו להשיב את 'המאמינים' אל חיק היהדות (דבר שנשמט בדפוס) וברוח זו נכתב הספר כולו. כך מסתיים עיקר החיבור במילים:

ומן שנת תל"ו ואילך עד היום הזה, מה שנעשה באמונה חדשה זו ולהולכים בה, הלא הוא ימצא כתוב לרוב בהספרים אשר כתבו חכמי הדור שבאו בסוד ה', ואין[ננו] מן הראוי משום כבוד הבריות ומשפחות, לכותבו שנית בספר דברי הימים זה. / רק ועל דבר שאנשים אחים ובני אב א' אנחנו, בקשנו מכם אנחנו תלמידיהון ותלמידי תלמידיהון של האלקי הדיין יוסף איסקאפא ואלקי ראש בית דין יעקב חגיז זכר צדיקים לברכה, בשאלתינו ובבקשתינו, בקידה ובהשתחויה, באהבה ובאחוה, וריעות, בכל לבבינו ונפשינו, למולכם ולקרתכם, שתשובו אלינו כולכם כל ההולכים בעקבות (מחמד איפנדי) דבר בדפוס, על האגרת הפורים הזאת שנית ואשר קראנו אותה ככה על שם הפור הוא הגורל שבינינו ובינכם, גורל א' לה', ומה ראייתם על ככה להרחיק מאתנו ולהתנגד למנגדינו באמונת סיבה ראשונה, אשר לא פסקה מקריבנו מיום ברא אדם על הארץ, ולמנגד העדות והחוקים והמשפטים מיום עמוד אבותינו מתחת להר סיני, ולתמורתם בחרתם לכם חוקים לא טובים [...]. ואם תשובו אלינו על אגרת הפורים הזאת ואל ה' אלוקינו, תשובה הגונה ומקובלת ולא כקבלתכם, נרוה דודים יחד, ונשמחה עבורכם ועמכם, כאשר שש אבי זקנינו על הנפש אשר עשה בחרן, ונשב יחד בסוכת של לויתן אי"ה [אם ירצה השם], בעת כשיבוא המשיח האמיתי באחרית הימים עת קץ פלאות, ונגילה כאשר ישיש ויגיל החתן על כלה: סליק.²⁸

לאורך העלילה עושה המחבר שימוש בשבחים שבתאיים בכדי להפוך אותם. הוא מספר סיפור פנטאסטי (בלשון עברית מתמיהה במוזרותה) על ניסיון משיחי כדי להפקיעו. או ליתר דיוק: הוא מתלבש בשבח השבתאי אך סיפור השבח מוביל לבסוף להפקעתו.²⁹ עניין מיוחד

28 ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), מח ע"א-ע"ב. זהו רק חלק קטן מדברי הסיום הדנים בין השאר באמונה ב'סיבה הראשונה'. דברים דומים נזכרים גם בלב הסיפור, יח ע"א. קטעים אלו אינם מופיעים בדפוס. ראו גם להלן ליד הערות 39-40.

29 דינמיקה דומה ניתן למצוא בכתביו האנטי־חסידיים המאוחרים יותר של יוסף פרל, שהתלבש גם הוא בספר שבחי הבעש"ט ובשבחים שסיפרו חסידים על פה בכדי להפקיעם. ראו על כך בהרחבה יונתן מאיר, חסידות מדומה: עיונים בכתביו הסאטיריים של יוסף פרל, ירושלים תשע"ד.

יש בחלומות ובחזיונות הארוכים המופיעים בכתב היד (שהזינו את דמיונו של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי שטרח והעתיקם על פי הדפוס בספרו 'אוצר האגדה'), בתפילות המקוריות ששם המחבר בפי כמה דמויות, כמו גם בנאומים הארוכים שבפי הרבנים 'הבלתי מאמינים', אך שיאו של הסיפור הוא בתיאור הנרחב של מות שבתי צבי, נתן העזתי וקרדוזו, כמעין חלופה לסיפור הסתלקותם בספרות השבחים השבתאית (כך למשל למסופר בספר 'זכרון לבני ישראל', המאפיין במידה רבה את אותה ספרות שבחים וחזותם באותן אגדות – כמובן בהעדר פרשת קרדוזו).³⁰ התיאורים השלמים של פסגות סיפוריות אלו מובאים להלן בנספח. פלאי שבתי צבי והנתלים בו הם אכן פלאים של ממש – אך הכוחות הם דמוניים, 'מוטעה הוא מהס"ם ומנחש הקדמוני' (דבר שמובלט בכתב היד הרבה יותר מאשר בדפוס).³¹ אין כאן משיח שקר אלא משיח-מאגיקון שנפל לכוחות הטומאה. יש כאן תיאורים ארוכים ומלבבים על כוחות הס"א, בבחינת זה לעומת זה. זהו סיפור של שקיעה לעומקי הקליפות עד לכפירה ב'סיבה הראשונה'; דרמה של האחזות בטומאה, של התדרדרות לעבודת אלילים בשל מאגיה שחורה. שבתי צבי הוא בבחינת 'משיח ללא זמן משיח', שנפל לאט לאט עד לסופו. כי הנה לצד כוחו בשמות קדושים, עסק 'בחכמת מאגי' וב'השבעות טומאה', עד שכל 'הופעתו הופעת טומאה ועלייתו היא במרכבה טמאה'. בוודאי שאין כאן נביא שקר סתם אלא נביא ששגה ברואה עד שהטעה את העולם. נקל להבין אם כן את אלו שנפלו ונתפתו, שהרי 'כולם חשקו חשק גדול להתגאל'. עתה שנסתלקו המנהיגים השבתאיים בדרכים משונות הגיעה העת להשיב את 'המאמינים' לחיק היהדות דרך יצירת נרטיב חדש שיסביר את כל הפרשה ויתן אלטרנטיבה לספרות השבחים השבתאית. במובן זה אין חשיבות לעובדות ההיסטוריות ודיוקן אלא לעצם סיפור המעשה החדש. ואם לא די בכך הרי שמבין שיטי כתב היד מבצבצת ועולה תיאולוגיה זרה ויוצאת דופן על גאולת העולם והיהדות, דברים בגנות האמונה בסמבטיון ועשרת השבטים, כמו גם תפיסה רדיקלית בדבר מהות המשיחיות היהודית, אך באלו נדון במבוא למהדורה השלמה. לענייננו חשוב לעמוד ביתר דיוק על המרכיבים השונים של כתב היד.

[ד]

כתב היד מדמה לטקסט היסטורי אותנטי עליו נוספו הערות, הגהות ותוספות בידי 'מעתיק' ומגיחים שונים, גם אם ברור שהדברים יצאו מידי מחבר אחד. הקריאה להשבת ה'מאמינים' לחיק

30 על תיאורי 'ההסתלקות' ראו ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), מב ע"ב (רצח נתן העזתי במצוות הרבנים); מד ע"ב (רצח קארדוזו במצוות הרבנים בשנת תל"א); מד ע"ב, מז ע"ב – מז ע"א (סיפור מותו המזמר של שבתי צבי בשנת תל"א-תל"ב וקבורתו במכה, לצד דברי אגדה שארגו יהודים ולא יהודים עם מותו). קריאות לרצח ראשי השבתאות והתרת דמם נרמזות כבר בכתבי ששפורטש ושבות אצל חאגיז. המחבר משנה את התאריכים המקובלים לציון שנת מותם כחלק מאותו משחק עם השבח השבתאי, כפי שמצוין במפורש בכתב היד. ברוח זו קבע את שנת ת"א כשנת הולדתו של שבתי צבי, תוך עימות עם דברי השבתאים (תאריך זה מופיע בספר שארית ישראל, אמשטרדם תק"ג, פרק כו, קא ע"ב; ששאב את הידיעה מ'עלונים' שנפוצו עם פרוץ השבתאות. נראה שלכך רמז אשכולי בדבריו על 'מקורות נכריים ראשונים' שהזינו את ספר מאורעות צבי, לעיל הערה 12).

31 רוח דומה נושבת גם בחיבורו של ליב בן עוזר, שנכתב בזמן קרוב, רק שבמאורעות צבי מפורטות בהרבה הפרקטיקות המאגיות. ראו סיפור מעשי שבתי צבי, בשרייבונג פון שבתי צבי, מאת ר' ליב ב"ר עוזר, אמשטרדם תע"א-תע"ח, יוצא לאור מכתב יד המחבר עם תרגום, מבוא והערות מאת זלמן שזר, ערכו והתקינו לדפוס שלמה צוקר ורבקה פלסר, ירושלים תשל"ח.

היהדות משקפת רק את השכבה העיקרית של כתב היד, את גוף הסיפור, היינו את אותה כרוניקה מדומיינת; אך על סיפור המעשה נוספו הרחבות והגהות שנכתבו לעתים ברוח שונה:

(1) בבסיס כתב היד עומד מעין 'ספר דברי הימים' – כך הוא מכונה במספר מקומות לאורך החיבור – או 'רשימות מעוטות' שנמצאו בסתר במדינות מזרח באותו זמן, כלשון שער כתב היד. גם אם ברור שיש כאן תחבולה ספרותית הבאה לתת תוקף היסטורי לעלילה מדומיינת – ולא היה טקסט מוקדם מעין זה – נראה שלפני המחבר אכן עמדו מקורות מוקדמים של 'הבלתי מאמינים', ובוודאי שהכיר טקסטים מקוריים השייכים לשבתאים עצמם (דוגמת 'דברי הימים' של יעקב נג'ארה המוזכר לעיל, סמוך להערה 27), כשם שהכיר את הספרות הגרמנית, הצרפתית וההולנדית שהעלו את תולדותיו של שבתי צבי על הכתב כבר בשלב מוקדם (אותה נזכיר בהמשך). מתוך ספרות זו העלה מעשה שלם המשולב באיגרות שבתאיות מוכרות. הדברים הועלו על הכתב כפולמוס נגד השבתאים וכהיסטוריה אלטרנטיבית למעשה שבתי צבי שהיה נפוץ בקרב 'המאמינים'. אמת ובדיון משמשים כאן תדיר בערכוביה כיאה לטקסט פולמוסי. הסגנון של חלק זה ברור ופותח תדיר במילים 'יהי בשנת' וכיוצא בזה. סגנון פסבדו מקראי הבא לתת תוקף למגילה 'אותנטית' ו'היסטורית' כביכול. מבחינה לשונית ותוכנית ניכרת כאן השפעה ברורה של חיבורים נפוצים דוגמת 'איגרת ארחות עולם' (וינציאנה 1587) ו'ספר מאורעות עולם' (איזמיר 1756), שהעשירו את דמיונו של המחבר.³² על אף ניסיונות החיקוי, ברור שהמחבר של כל רבדי הטקסט יושב בארצות מערב. הוא היה רחוק מהאימפריה העות'מאנית ואף טועה בתיאורים גיאוגרפיים של מצרים, ארץ ישראל ותורכיה (כשם שהוא משבש שמות מקומות במזרח אירופה). שגיאות משונות יש גם במושגים הקשורים לקבלה ונרמה שעולם זה היה זר לו במובנים מסוימים ושלא צמח בחוגים של לומדי קבלה. הטקסט מוצג לפנינו בידי 'מעתיק' שנרמז בכמה מקומות לאורך כתב היד ואף הוסיף הערות משלו. יש שהוא מציין 'נוסח אחר' ויש שהציע תיקון והוספה לדברים. לעתים הציע בסוגריים תיקונים לפליטות קולמוס שמצא בחומר שלפניו, או שהציע שינוי כתיב. במקום אחד לא הצליח להתאפק ורשם: 'אמר המעתיק (אשר העתיק וליקט את הספר הזה מכמה אגרות ורשימות ואשר אחד מתלמידי מובהק של אלקי כמוהר"ר יוסף איסקאפא): לא אוכל לעצור עצמי עוד, ודמי רותחת בקרבי, על הרמאות וכו', והוא מרבה מילים על 'משיחי השקר' ומזכיר את בני משפחתו שנתפתו לשבתאות: 'סוף שאב של אבי החכם ר' אברהם זצ"ל, עם איזה מאחי עודנם חיים טעו באותו טעות כמותם'.³³ לאורך כתב היד לא מופיעים פרטים מזהים נוספים על 'מעתיק' זה. לדבריו 'העתיק וליקט', אך נראה שלמעשה הוא גם מחבר העלילה כולה, שהוסיף בהערות רות קיצונית יותר.

(2) בשלב שני נוספו הגהות, איגרות וסיפורים – 'הגהות אגרות וספורים ממדינות מעריב', כלשון שער כתב היד. חלק מאותן הגהות נמחקו בדפוס, חלקן שולבו ברצף הסיפורי ללא ציון מיוחד וחלקן יוחסו לדמות אחת בשם 'מעריב'.³⁴ מעל מאה וחמישים הגהות והערות

32 על השפעת ספרים אלו והדומים להם על עיצוב כתב היד נרחיב במחקר השלם. אגרת ארחות עולם נדפסה מחדש בסמוך למאורעות צבי בקאפוסט תקע"ד (בשינויים מופלגים מהדפוסים הקודמים). קדמה לה מהדורה שנדפסה בפראג תקנ"ג בידי ישראל לנדא, בתוספת עדכונים של נפתלי הירץ וייזל. על הזיקה לספר 'מאורעות עולם' כבר עמד גרשם שלום בהערות שנתורו בארכיונו.

33 ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), כג ע"א. ראו גם את הערות בדף מ ע"ב.

34 בכתב היד מצוין בדרך כלל 'הגה"ה' ורק במקומות ספורים רשום 'מעריב'. למשל, ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), כט ע"ב, לא ע"א, מה ע"א. סימון הגהות באופן זה היה נפוץ. למשל בתוספות עמדין לקיצור ציצת נובל צבי, אלטונה תקי"ז.

פזורות לאורך כתב היד. חלק מההערות נכתבו ברוח הנאורות האירופית והן בעלות נופך אנתרופולוגי מובהק. תוכנן שונה לרוב מגוף הטקסט. הן מכילות ידיעות על מנהגים בארצות המזרח ועל פרקטיקות מאגיות, השאובות מאנציקלופדיות פופולריות בגרמנית שנדפסו לאורך המאה השמונה עשרה וניתן לזהותן בקלות. כך ניתן לקבוע באופן ברור שמקור מרכזי לכמה מההערות הוא הספר האקלקטי, רב הכרכים ורב ההשפעה של ברנרד פיקאר (Bernard Picart) וז'אן פרדריק ברנר (Jean-Frédéric Bernard), שנדפס בצרפתית בשם: *Cérémonies et coutumes religieuses de tous les peuples du monde* (1-7, Amsterdam: J.F. Bernard, 1723-1737), ונפוץ במספר מהדורות ותרגומים לאורך המאה השמונה עשרה. מאופן תעתיק המילים בגרמנית לאורך ההוספות, נראה שנעשה שימוש במהדורה הפופולרית והמעובדת של ספר זה שראתה אור בגרמנית בשנים 1746-1748.³⁵ עקבותיו של ספר זה, שהיה מלווה בתחריטים רבים, מצויים לאורך כל כתב היד של מאורעות צבי ונראה שעניינים שונים המופיעים בו נכלעו בשכבות שונות של הטקסט. כך למשל דברי הפתיחה הפנטסטיים על 'המומיע', הפירמידות והמאגיה המצרית, שאינם אלא עיבוד ספרותי של קטעים מתוך ספר זה. תוספות אחרות לאורך כתב היד, ובהם הדברים על דניאל בונפוס, עשרת השבטים, תיאור שלשלת המשיחים (רשימת 'המשיחים אשר פרסמו עצמם בלתי רשות מהקב"ה למשיחי אמת מעת גזירות תתנ"ו ואילך'), והמשחק בין מזרח למערב, נוספו על פי אנקדוטות וקטעי סיפורים שנמצאו בספרו של ז'אק באסנאז' (Jacques Basnage, *The History of the Jews: From Jesus Christ to the Present Time*, London 1708), שוודאי היה מוכר באחת ממהדורותיו הרבות; או על פי אנקדוטות דומות שנמצאו בספר שארית ישראל (1743), שהעתיק לידיש מהספר הנזכר עניינים שונים. הספר היחיד שנזכר במפורש באחת מאותן הגהות הוא ספרו רב ההשפעה של גוטפריד ארלונד (Gottfried Arnold, *Unparteyische Kirchen- und Ketzer-Historie*, Frankfurt 1699-1700). לשלל מקורות אלו יש חשיבות מרובה לא רק להבנת הדרך שבה הורכב מעשה הסיפור אלא גם להבנת האידאולוגיה העומדת מאחורי העלילה המפותלת והדרך בה תפס המחבר תופעות של כפירה ומינות, ונדון על כך במקום אחר.

הערות והגהות אחרות נוגעות לעניינים שונים בהחלט: תיקונים, הוספות והרחבות סיפוריות, ובכלל זה תיקוני לשון לדברי 'המעתיק'. חלק מאותן הגהות הן כמעשה מחבר בספרו שלו, היינו הן בבחינת הוספה זורמת וטבעית לעלילה באותו הסגנון ממש, מעין הרחבות סיפוריות שעלו בדמיונו של המחבר לאחר שסיים להעתיק ולרשום את עיקר הספר.

35 *Heilige Ceremonien, Gottes- und Götzen-Dienste aller Völker der Welt, Oder Eigentliche Vorstellung und summarischer Begriff, der vornehmsten Gottes-Dienstlichen Pflichten, Kirchen- und Tempel-Gebräuchen, der Christlich- und Abgöttischen Völker der gantzen Welt*, 1-3, Zürich: Hetliberger, Basel: Eckenstein, 1746-1748. לצד תיאור פרקטיקות מאגיות יש כאן גם תיאור קצר של השבתאות. על הספר, התחריטים הרבים המלווים אתו והשפעתו, ראו Paola von Wyss, *Religionsbilder der frühen Aufklärung: Bernard Picarts Tafeln für die Cérémonies et coutumes religieuses de tous les peuples du monde*, Wabern: Benteli, 2006; Lynn Hunt, Margaret C. Jacob, and Wijnand Mijnhardt, *The Book That Changed Europe: Picart and Bernard's "Religious Ceremonies of the World"*, Cambridge MA: Harvard University Press, 2010; Lynn Hunt, Margaret C. Jacob and Wijnand Mijnhardt, *Bernard Picart and the First Global Vision of Religion*, Los Angeles: Getty Research Institute, 2010. הראשון שעמד על כך שמחבר מאורעות צבי עשה שימוש בספר, בהקשר לתיאורי טיבט, היה נאור (לעיל הערה 14). הוא גם ציין שהדברים נעקו שם מכתבי קירכר (Athanasius Kircher). ניתוח של מאורעות צבי מראה כי הזיקה גדולה עוד יותר ורבות מההערות האתנוגרפיות מקורן בספר זה. לשימוש במקור זה חשיבות רבה גם להבנת הדרך שבה תפס המחבר את התופעה הדתית בכלל.

עם זאת, בחלק מאותן הגהות והוספות הנימה שלילית בהרבה מהעולה בגוף הטקסט ויש בהן אף קריאות זעם אנטי-שבתאיות הסוטות באופן ברור מהעלילה או לא קשורות לעלילה כלל (ראו למשל את ההגה"ה בדף לו ע"א; ואת ההוספות בדפים טז ע"א, מא ע"ב, מד ע"ב). הדבר ניכר היטב בעשרות ההגהות האירוניות שנוספו לאיגרות השבתאיות המבואות לאורך כתב היד (איגרות שברובן נלקטו מספר קיצור ציצת נוכל צבי ונשזרו בעלילה באופן מלאכותי).

ברור לעין שמחבר היצירה המורכבת לא הצליח תמיד ליצור חלוקה ברורה בין הרבדים השונים ובלבל בעצמו בין 'גוף הטקסט', דברי 'המעתיק' וההגהות השונות ('הגה"ה' סתם ודברים בשם 'מעריב'). במקרים אחדים נראה שמרוב הוספות והגהות בלבד את מעשה העלילה ושייכו את סדר הדברים (דבר הבולט בסיפורו המפותל והמבהיל של קרדווי). גם שזירת האיגרות לא נעשתה באופן נקי ועמודים מסוימים בכתב היד נדמים כהרכבה מקרית של טלאי על גבי טלאי, המשבשים דווקא את רצף העלילה. בהגהה אחת נרמז זמנו של המחבר ונרשם כי תורת המשיח המומר 'עומדת זה כמעט משבעים שנה'.³⁶ אם כן, דבריו נכתבו לכאורה בשלהי שנות הארבעים של המאה השמונה עשרה.

(3) בשלב אחרון נוספו הערות של 'מוכר ספר זה' ו'המדפיס', שבוודאי אינם עם ישראל יפה, וגם הם מרחיבים פיהם בגנות השבתאות ודבריהם מפוזרים במקומות שונים לאורך כתב היד. כך הוסיף 'מוכר הספר' הערה ארוכה בגוף הטקסט ובה דברים בגנות שבתי צבי 'המשחית הרע והגרוע הזה', ובגנות אלו הנתלים בו עד למחצית השנייה של המאה השמונה עשרה, ובכלל זה על אלו שקיוו להופעת המשיח בשנת ת"ק.³⁷

למעשה, רק בשילוב בין הרבדים השונים – גוף הטקסט וההוספות השונות – עוצב הסיפור המופלא והלוליני, שבמידה רבה מאפיין את הקובץ שלפנינו, ורק בשילוב זה צוירו קשרי הקשרים המפותלים בין הדמויות השונות. העלילה הנפתלת, הפורצת לכיוונים שונים, מתחברת בסוף הספר ונסגרת באופן ברור והדוק. יש כאן מעשה אומן של ממש, הרכבה של סיפורים שונים למסכת אחת, שכל סיפור וסיפור משלים האחד את השני ובנוי עליו. אין מדובר בפרגמנטים סתם, או בכרוניקה פשוטה, אלא בעלילה מורכבת שביצירתה הוקדשה חשיבה מרובה. אין ספק שהספרות הגרמנית, הצרפתית וההולנדית בת המאה השבע עשרה והשמונה עשרה, שכללה תיאורים של השבתאות ובכלל זה גם תחריטים עם פרטי המאורעות, היתה מוכרת היטב למחבר כתב היד, והם אלו שהזינו את דמיונו והביאו להשלמת החיבור ולציור העלילה המורכבת. כך למשל חיבורו המופלא של Jean-Baptiste de Rocoles, *Les imposteurs insignes, ou Histoires de plusieurs hommes de néant, de toutes nations, qui ont usurpé la qualité d'empereurs, roys & princes : des guerres qu'ils ont causé, accompagnées de plusieurs curieuses circonstances*, Amsterdam 1683, שכלל פרק על שבתי צבי ונדפס גם בתרגום לגרמנית בהאלה בשנים 1760-1761. בעניינים רבים יש דמיון לסיפור על פרשת השבתאות בספרו של דה לה קרואה, שנכתב עוד בשנת 1679 (De la Croix, *Mémoire... contenant diverses Relations tres-curieuses de l'Empire Othoman*, Paris 1684, vol. 2, pp. 259-398, Lettre V. Histoire de Sabathai Sevi, prétendu Messie des Juifs ; ספר שגרשם שלום ראה בו את 'הרומן הראשון שנכתב על שבתי צבי', ושהזין את דמיונו של

36 ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), כד ע"ב.

37 ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), מ ע"ב (4). על ההתעוררות סביב לשנה זו ראו בין השאר זלמן שזר, התקנה לשנת הת"ק: בעקבות 'עת קץ' לר' יצחק חיים כהן מן החזנים, המכונה ד"ר קאנטאריני (ת"ג-תפ"ג), ירושלים תש"ל.

מחברי רומאנים רבים.³⁸ ואולי יתברר בהמשך שחלק מכתב היד שלפנינו אינו אלא תרגום עברי יצירתי וחפשי של ספר עלום מעין זה, המכיל תעודות מקוריות לצד עלילה מדומיינת, עליו הוסיף המתרגם הערות, איגרות וסיפורים משלו.

ההבדלים בין סיפור המעשה להוספות השונות באים לידי ביטוי באופן חלקי בלבד בעיצוב הטיפוגרפי של כתב היד הכולל שתי עמודות: עמודה אחת של גוף הטקסט ועמודה שניה של הוספות, הגהות והערות (מעשה שמתאים למחבר יחיד ששמר מקום להרחבות שונות ומשונות). לאורך הטקסט פוזרו גם סימנים מסימנים שונים (סוגריים עגולים ומרובעים, כוכבים ועוד כיו"ב) המצביעים על תוספות. גם אם ברור שיש כאן ניסיון להעמיד טקסט המשקף קולות שונים, השכבות נטשטשו מעט בידי המחבר בשעה שכלל את השכבות ויצר טקסט רציף, גם אם לא סופי, לקראת הדפסה. ניתוח שלם של כתב היד על רבדיו השונים, וחשיפת מקורותיהם, יעמדו בלב המהדורה שאנו עומדים בהתקנתה. כבר עתה ניתן לומר שמתרצצות מגמות אידאולוגיות שונות בטקסט, מגמות הניכרות היטב בהערות לאורך כתב היד. הדבר בא לידי ביטוי מובהק בהגדרת הטעם להעלאת הסיפור על הכתב. אם ראינו שבגוף החיבור נשמעת מעין קריאה לשבתאים לשוב ליהדות, דעה אחרת היתה לשאר הנוגעים במעשה עריכת והדפסת ספר. כך נרשם בסוף כתב היד:

אמר המוכר ספר זה, על שתלמידי חכמים שבדורינו, אומרים עליהם, שהיה עם אותן שעוברים אחריהם, מזרע וזרע של מקצת מעשרת השבטים אשר חזרו בימי בית שני אלינו, וחזרו בדור הזה, של מחמד איפנדי, לקיאם הראשון, להקים ע"ז [עבודה זרה] וכומרי ע"ז בטומאתם בקרבינו, עצתי הוא, לאסוף אותם יחד, אל מדבר עמים אחת קטנה על הוצאותינו [...] ולשלוח אותם לחזרה למחוז **קהאריסאן** [Khorasan], שיאובדו שמה בין עמי אסיה, עד אחרית הימים, ולא יוסיפו עוד לדאוג [לדאבה] לחלל שם שמים בפרהסיא לעיני העמים בינינו בני בנימין ובני יהודא.³⁹

וגם למדפים המדומיין (שאינו זהה עם ישראל יפה) דעות משלו אותן הציג בהרחבה בעמודים האחרונים של כתב היד:

אמר המדפים נכד הקדוש ר' יצחק ממשפחת אי איתות, על שאי אפשר לנו לשלחם [לשלחם] מעל פנינו אל מחוז קהאריסאן על שאיננם ברשותינו, ועל כל זה מנהגיהם לגנוב מבתינו כל אותן ספרים אשר כתבו חכמי הדור שבאו בסוד ה' לנוכחם לנגדם, ושורפים

38 על ספרים אלו והדומים להם ראו בין השאר שלום, תולדות (לעיל הערה 10), עמ' 93-96; Gershom Scholem, *Sabbatai Sevi: The Mystical Messiah*, 1626-1676, Translated by R. J. Zwi Werblowsky, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1973, pp. 933-956; תומס קונן, ציפיות שורא של היהודים כפי שהתגלו בדמותו של שבתי צבי, תרגמו מהולנדית אשר ארתור לאגאביר ואפרים שמואלי, מבוא והערות יוסף קפלן, 'ירושלים תשנ"ח', עמ' 16-21; Elisheva Carlebach, 'Sabbatianism and the Jewish-Christian Polemic', *Proceedings of the Tenth World Congress of Jewish Studies*, Division C, Volume 2 (1990), pp. 1-7; Richard H. Popkin, 'Three English Tellings of the Sabbatai Zevi Story', *Jewish History* 8 (1994), pp. 43-54.

39 ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), מח ע"א. זהו רק קטע קצר מדבריו הקשורים לאחד המוטיבים המרכזיים העוברים כחוט השני לאורך כל שכבות כתב היד (וטושטש בדפוס), והוא עניין עשרת השבטים (ראו למשל שם, יז ע"ב – יח ע"א, יט ע"ב – כ ע"א, כו ע"א-ע"ב, מב ע"ב). בקטעים מסוימים בכתב היד (בעיקר בהרחבות ובהגהות) מוצגים השבתאים כצאצאי עשרת השבטים שחזרו מגלותם בקהריסאן ונתערבבו בקרב 'בני יהודא ובנימין', ובכך מוסברת נטייתם למינות ולאלילות.

אותם כאשר שרף המלך [יהויקים] את מגילת איכה של ירמיהו הנביא, כדי שישכח חיזוק תורת משה מפינו ומפי זרעינו, עצתי הוא, שכל איש ישראל שהוא משבט יהודה או בנימין, אשר יש בידו אחת מאלו אגרות דפוס או ספר נוכחת זה, שישמור ויגנוז אותם בקירות ביתו, עד אחרית הימים.⁴⁰

היינו, הטקסט מוצג ככרוניקה אותנטית מהמזרח המובאת לדפוס בידי מעתיק בן המערב שהוסיף הערות, סיפורים והגהות שונות משלו. עם זאת, ברור שלפנינו כתב יד שנתחבר במלואו בעשורים האחרונים של המאה השמונה עשרה, ולפי כמה רמזים לאורך כתב היד נחתמו הדברים במערב אירופה, אולי באמסטרדם, בשנות החמישים או הששים. קשה לזהות בשלב זה באופן חד משמעי את מחבר היצירה המופלאה, ונתונים בידינו רק כמה רמזי רמזים שאינם חד משמעיים המרחיקים את זהותו ממעגלי משכילים וחסידים כאחד.⁴¹

[ה]

כתב היד מעורר שאלות מרובות שבוודאי יפתרו בהמשך (ובהן גם שאלת דרכי גלגולו למזרח אירופה), אך ברור שהספר שנדפס בקאפוטט בשנת תקע"ד היה רחוק למדי וקצר בהרבה מכתב היד שלפנינו, גם אם הוא זה שעמד בבסיס מעשה ההדפסה. הספר המודפס הוכתר בשם מעט שונה: 'ספור חלומות קץ הפלאות', ובראשי עמודיו נרשם תחילה: 'ספור

40 ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), מח ע"א.

41 ידידי משה הלל העירני, עם רדת מאמר זה לדפוס, על קרבה רעיונית ולשונית של כתב היד לחיבורי הפולמוסיים של היהודי המומר עמנואל יעקב ואן דורט, שכמה מהזוויות הלשוניות שיש בכתב היד שלפנינו, כמו גם שיטות העריכה, ההגהה והסימון המיוחדות לו, חוזרות גם בכתבי הגנוזים מאותה תקופה ממש (ראו עליו משה ח"ר יעקב הלל, מגילות קרצין: בין "דברי גד החווה" ל"איגרת רבן יוחנן בן זכאי", על עמנואל יעקב ואן דורט וחיבוריו הבדויים, ירושלים תשע"ח). לדבריו ואן דורט הוא מחברו של כל כתב היד על רבדיו השונים, והדברים צריכים עיון מדוקדק לאור שאר כתבי היד של ואן דורט שטרם נחקרו לעומק ובהם תרגומיו לקוראן, לברית החדשה ולספר שארית ישראל, כמו גם חיבורו 'תורת גוים עריות' העוסק בדתות המזרח (או ליתר דיוק: בדתות באזור מאלאבאר שבהודו). על תרגומים אלו שנעשו בשנות החמישים של המאה השמונה עשרה (ראו Myron M. Weinstein, 'A Hebrew Qur'an Manuscript', *Studies in Bibliography and Booklore* 10 (1971/72), pp. 19-52; נאסר בסל, 'היהודים והקוראן: תרגומי הקוראן מלשונות אירופה לעברית', על תרגומי הקוראן, בעריכת יוחנן פרידמן, ירושלים תשע"ב, עמ' 69-93, 99-97; הלל, שם, עמ' 39-59). על ראשית פעילותו ניתן ללמוד מהקונטרס הקצר: Kurtzer Versuch Des heiligen Geistes in Matthäi Ehre zu rächen; Ueber Matth. 2, 23. De Jesu Nazareno gethan den 23. October 1752, von einem zur allein wahren seeligmachenden Evangelischen Religion nunmehr sich treulich bekennenden Rabbinen Leopold Immanuel Jacob von Dort, Leipzig: Christian Ehrenfried Förster, 1752. עוד קודם הדפיס יחד עם אחיו, ברנהרד ווילהלם, ספרים באאכן (Aachen) ובהם דרמה ישועית בשם: Elobanus et Nebastus. גם אם קשה לאמת את ההשערה שואן דורט הוא מחבר כתב היד (קורותיו אחרי 1760 עלומות), ונדמה שנכתב בידי אחר, ברור שחיבוריו העבריים של ואן דורט – שחלקם נפוצו בידי חסידים ומשכילים כאחד (בייחוד תיאור יהודי קרצין ואיגרת ריב"ז) – עשויים להאיר על ההוספות האוריינטליות הבאות בעיקר בהגהות. כתבים אלו עשויים להאיר גם על תיאורי מוחמד וישו לאורך כתב היד שהם יוצאי דופן בספרות העברית ושונים מהספרות הפולמוסית הרווחת (בייחוד מספר 'תולדות ישו' שהיה נפוץ בכתבי יד רבים ובגרסאות שונות לאורך המאה השמונה עשרה). כך למשל, במקום אחד בכתב היד (אשר שונה בדפוס) מוזכר: 'כמהור"ר פויל, תלמיד ומשולח של ישו בית הלחמי' (יז ע"ב), ניסוח משונה שאינו נפוץ כלל בספרות היהודית; ישו והנצרות ('בית הלחמי') מוזכרים גם הם באופן משונה (לט ע"ב – מ ע"א); ובמקום אחר מצויים אפילו דברי שבח לאפיפיור ברומא, 'פפא דרומי' (מב ע"ב), דברים שכמובן נשמטו גם הם בדפוס.

החלומות, ואחרי מספר דפים: 'מאורעות צבי' (כנראה כפרפרזה על משפט בפתיחת ספר קיצור ציצת נובל צבי, האומר שיבואו בו 'המאורעות שאירעו בזמן ששבתי צבי שר"י נעשה משיח'). דווקא השם המשני שאין לו זכר בכתב היד הוא זה שאומץ בידי מדפיסים מאוחרים יותר ככותר ראשי, ובשם זה נודע הספר עד היום. אך כפי שנראה, השינויים בדפוס היו רבים ולא מדובר רק בשינויים חיצוניים לתפארת המליצה או לתועלת הקורא.

דברי הסיום שציטטנו למעלה מתוך כתב היד – כמו גם הדברים על השבת 'המאמינים' ליהדות – נמחקו לחלוטין בידי ישראל יפה. הספר מסתיים בדפוס במעין הערה של 'מערכי' המשקפת יפה את מגמותיו של המדפיס החדש, ולמעשה אינה אלא פראפרזה קלושה על דברים המופיעים בכתב היד מפי 'הכותב', 'המדפיס' ו'מערכי' גם יחד:

(מערכי. ומן שנת תל"ו ולהלאה ועד היום הזה נמצאו עדיין רב הן באסיא והן באפריקא ובאירופא אשר מקיימין עדיין את תורת שוא החדשה של שבתאי צבי ימ"ש [ימח שמן] ועד שנתנו אחריהם כל מין במינו לעשות תועבות גדולות מכוערות ובפרט תועבת עריות [...]). רק אין להזכיר ממנו באריכות עבור משפחו' יקרות אשר התחתנו בה וגם עבור חילול כבוד השם הנכבד והנורא כבוד ה' הסתר דבר: ויהי רצון שיתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם וה' יעבר רוח טומאה מן הארץ ויזכנו לראות בביאת גואל האמיתי ולחזות בנועם ה' בקדושה ובטהרה אמן (סלה).⁴² סליק.

נראה שישראל יפה הוסיף משלו רבות לאורך הטקסט וברור שלא הבין את כל רבדי כתב היד ולא ידע דבר על מקורם. הוא השמיט קטעים רבים ועמודים שלמים שלא תאמו את מה שחפץ להציג (גם אם היו חלק אינטגרלי מגוף הסיפור), הוא טשטש את רב-הגוניות של הספר ואת ריבוי הקולות העולים ממנו, ויצר לכאורה מעין רומן קוהרנטי, קל לקריאה, ללא חושים וחרולים שהותיר המחבר לפניו. הוא ניסה גם – בחוסר הצלחה – למזער את הזריות הלשוניות הרבות שבכתב היד ותיקן מה שתיקן בלשון הטקסט כמעט בכל משפט, עד שנדמה לרבים שאין מדובר אלא בסיפור של מחבר בן המאה התשע עשרה, ברומאן של משכיל עלום שם ממזרח אירופה. עריכה אינטנסיבית זו נבעה בין השאר מאי ההסכמה עם תכני כתב היד ומחוסר הנחת מדרך הצגת הסיפור. על בהלתו של יפה מקריאת קטעים אחדים בכתב היד ניתן ללמוד מקטע ארוך שנדמה כחלק מהעלילה אך למעשה אינו אלא תוספת משלו. בקטע זה ניכר שיפה כבר מילא כרסו בספרי פולמוס עד שהוכרח להביא מעין הצדקה להדפסת האיגרות השבתאיות שהובאו בספר, כמו גם להצדיק לעצמו את ההשמטות הרבות מכתב היד שעמד לנגד עיניו:

כל האגרות האלה כמוסים עד היום הזה בגנזי ספרים של חכמי איטליא פולין ואשכנז סגור ומסוגר ועד היום הזה לא נתנו מהם לגלוי' להביא בפרהסיא לדפוס כדי שלא ילמדו מהם לשק' ויגרום מכשול גדול ומזה הטע' כסינו את המעש' הרע אשר נעש' עם חור

42 ספור חלומות קץ הפלאות, קאפוסט תקע"ד, נד ע"ב. כאן נוספה גם הערה של יפה המתנצלת על אחד מהדברים המושמים לאורך הספר בפי חאגיו בגנות האמונה בסמבטיון. בדפוס השני (קאפוסט תקע"ה) נשמטה הערה זו, אך גם נשמטו דברי חאגיו מגוף הספר. בדפוס זה גם שונה הסוף ונאמר באופן פשוט: 'כן יאבדו כל אויביך ה': והשם יזכנו לראות בביאת הגואל האמיתי ולחזות בנועם ה' בקדושה ובטהרה אמן סלה: סליק'.

הנאמ' לעיל ע"י אמרי תוא' [הכרונה לסיפורו של אחד מהנביאים השבתאים מחברון המתואר בהרחבה בכתב היד] וגם לא העתקנו רק ד' אגרות כתב המשיח עצמו וכתב הנביא עצמו ואשר נצרכים למובן חיבור זה.⁴³

אין הד למשפט מעין זה בכתב היד וברור שיש כאן תוספת של המדפיס הראשון. כך גם הוסיף יפה דברים דומים לצד אחת מאגרותיו של שבתי צבי ורשם על איגרות שבתאיות בכלל: 'עוד רבי' מהם גנזים ונסתרים בתדרי ספרים של חכמי הדור שבאו בסוד ה' אמיתי במסגור ואשר אינם נותני 'רשות להעתיק' כדי שלא ילמדו מהם לשקר'.⁴⁴ אם לאורך כתב היד הובאו למעלה מחמשה עשר טקסטים שבתאיים הרי שהם צומצמו בדפוס.⁴⁵ כך גם קוצר נאומו האנטי-נומי הארוך של ישמעאל בן שבתי צבי – נאום שיש בו ענין רב ומהוה התמודדות ישירה עם כתבים שבתאים מוקדמים של אלו שהמירו לאיסלם (הטקסט מובא בשלמות בנספח למאמר) – וטושטשו מספר עניינים סקסואליים ומאגיים שעמדו בלב כתב היד.⁴⁶ ואם לא די בכך הרי שהוסיף מילים וקטעים מתוך קיצור ספר ציצת נובל צבי, שינה לשונות הקשורים לישו (כך למשל הוסיף בדף כח ע"א דברים משלו על ה'אנטאקריסט'), קיצר חלק מחזיונות השבתאים והוסיף רמזות לפראנקיסטים ולשבתאים בפולין (למשל בסגנון הערת מערבי בדף לו ע"ב), דברים שאין להם זכר בכתב היד.⁴⁷ רשימה מלאה של שינויים אלו עשויה ללמד לא מעט על עולמו של ישראל יפה וגבולותיו. כבר עתה ניתן לומר שהוא שיווה לספר נימה אנטי-שבתאית ברורה יותר (דבר הבא כאמור כבר בשינוי לשון השער). הוא חילק בין גוף הטקסט להערות קצרות של 'מערבי' (לעיתים קרובות ייחס לו דברים שנרשמו בכתב היד בידי אחרים), ושינה לשונות רבים כך שיהיו ברורים יותר לבני מזרח אירופה (כך למשל, בהקשר לתיאור הדלאי לאמה הוסיף יפה משלו דברים על הגולם בדף כד ע"ב-ע"א).⁴⁸ ההשמטות השונות של יפה שיבשו את מבנה העלילה המקורית, שהיתה מהודקת, ואילצו אותו להשלים ולטשטש דברים

43 ספור חלומות קץ הפלאות, קאפוסט תקע"ד, כז ע"א.

44 שם, לב ע"ב.

45 בכתב היד מצויות ארבע איגרות של שבתי צבי שבסופן ציור של 'נחש עקלתון', אותו שאב הכותב מאחד התחריטים בספרו של פיקאר (לעיל הערה 35) המתאר טבעות מאגיות. ציור זה אינו מופיע בדפוס ובמקומו נותר מקום ריק. ראו ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), כח ע"ב, ל ע"א, לא ע"א, לג ע"א; ספור חלומות קץ הפלאות, קאפוסט תקע"ד, ל ע"ב, לב ע"ב, לד ע"א, מו ע"א (גם שרה אשת ש"צ זוכה כאן לטבעת משלה, ו'חתמה בחותם שבו כוכב נוגה').

46 נאומו של ישמעאל מופיע בספר חלומי קץ פלאות (כ"י), מג ע"ב – מד ע"ב. בדפוס שני (קאפוסט תקע"ה) הושמט הנאום לחלוטין. נאום זה מעוצב כפארודיה על עיקרי האמונה של המאמינים כפי שנוסחו במספר טקסטים בסמוך למותו של שבתי צבי. ראו גרשם שלום, 'צמיחת קרן בן רוד: מקור חדש מראשית ימי כת הדונמה בשאלוניקי', תרביץ לב (תשכ"ג), עמ' 67-79.

47 שבתאים בפולין אמנם נרמזים פעם או פעמיים לאורך כתב היד, אך ללא כל קשר ליעקב פראנק, ואין קבוצות אלו מטרת הספר. ראו למשל את סדר הכתרת המלכים של שבתי צבי המסתיים בכתב היד (לג ע"א) בתיאור הבא: 'מדינות וואליניא, פאדאליא, ומדינות הסמוכים להם יקראו קרית ספר לאחוזת עולם תהיינה לנביאי וחסיד, ואפילו נערות בתולות ואלמנות, יותן ערי מגרש בתוכם'. משפט זה שובש בדפוס (לה ע"ב) ונרשם: 'קרית ספר ומדינות וואלין והמדינות שבסביבותיהם: לאחוזת עולם תהי' לנביאים וחסידים וגם יותן בהם ערי מגרש לאלמנות ויתומים'.

48 לסיפור הגולם אין זכר בכתב היד והתיאור של הדלאי שונה. ראו ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), יח ע"ב – יט ע"א (הטקסט השלם מובא בנספח). ההוספות המשוות לדתות שונות מרובות בכתב היד ורק חלקן הופיעו בדפוס בשם 'מערבי'. ראו למשל בכתב היד, שם, ח ע"א, יב ע"א, יג ע"א, טו ע"ב, כה ע"א-ע"ב, לח ע"א, לט ע"א.

נוספים בכתב היד שהפכו לפתע חסרי משמעות. היינו, כל שינוי קטן בכתב היד שינה את סדר הסיפור ומשמעותו. בעריכתו של יפה היתה אם כן לא רק מלאכת קיצור והשלמה אלא גם יצירת מעשה סיפור חדש. כך למשל, שיבש מוטיבים שהבריתו את העלילה כולה, דרך השמטת כמה אזכורים, ובכך פגם גם בסיום הסיפור (דבר הבולט במוטיב עשרת השבטים). הניסיון לתקן ולשפר מקום אחד פגעו בתמונה השלמה שמחבר כתב היד ניסה להציג. עריכתו של יפה היתה אם כן לקויה ותיקוניו היו בבחינת קלקול של ממש. המעשה שהדפיס לא היה רק חלקי – אלא משובש. אם לא די בכך, הרי שלאורך הטקסט המודפס נותרו בהיסח הדעת עקבות רבים הרומזים למורכבות גנוזה ולמעשה השלם המצונזר. עתה עם חשיפת כתב היד השלם מתגלה מורכבות היצירה המקורית בכל הדרה.

[1]

לפנינו אם כן כתב יד פולמוסי יוצא דופן, עטוף במסגרת סיפורית מרשימה, שעושה שימוש רב במסורות פנים שבתאיות לצד ספרות אירופית בת הזמן; על הטקסט נוספו בידי המחבר הגהות והרחבות שונות (בריבוי קולות); ולבסוף נתגלגל כתב היד בידי חסיד, ישראל יפה, שהדפיסו בשינויים, בהשמטות ובשיבושים רבים, עד שיצר ספר שונה לחלוטין – הוא הנוסח המודפס שבידינו משנת תקע"ד.

אם לא די בכך, הרי שבדפוס השני (קאפוסט תקע"ה), נערכו עוד שינויים מרחיקי לכת. מהדורה זו – ששם המדפיס לא מתנוסס עליה – היתה בבחינת תיקון לדפוס ראשון. הרבע האחרון של הספר נשמט ושולב סוף חדש שמקורו באיגרות בגנות השבתאות מתוך ספר קיצור ציצת נובל צבי (כרשום במפורש בעמוד השער החדש).⁴⁹ לא ברור אם ישראל יפה בעצמו חש שספרו משונה וזר עד שערך והדפיס אותו מחדש, או שקם מרפיס אחר במקומו שחש צורך לתקן ולשוות לספר נימה אנטי-שבתאית בוטה יותר. אך רוב המהדורות שנדפסו לאורך המאה התשע עשרה נאחזו דווקא בדפוס השני.⁵⁰ בעריכה חדשה זו נעשה הספר בבחינת אותם ספרים שעמדין חפץ היה ביקרם: אלו המפרסמים 'את המעשה הנפלא המאורע הרע הלז של שב"ץ [משחק עם שבת צבי] שר"י [שם רשעים ירקב] כדי להסיר המכשלה, כי לא יוכל רופא חכם לרפא כל מחלה, אם לא ידע הסיבה והעילה';⁵¹ ובמקרה גרוע עוד יותר הפך הספר לכזה ש'בעל הכית' קורא בו 'בשבת עם החשכה ומתרגז על האיש שחטא והחטיא את הרבים'.⁵² דבר אחד ברור: השלבים השונים בעריכת הטקסט עד להדפסתו – כמו גם

49 על העדר מספר עמודים בדפוסים המאוחרים עמד לראשונה שמואל אשכנזי. ראו גריס, הספר העברי (לעיל הערה 6), עמ' 116.

50 דברים אלו נכונים גם למהדורת לבוב תקצ"ד (ראו לעיל הערה 1), שאינה אלא הדפסה מחודשת של הדפוס השני עם שינויים והשמטות. יוצאת דופן בריבוי תוספת הקללות היא מהדורת ורשה 1838. על שינוי המגמה, ועל החופש הרב שנטלו לעצמם כמה ממדפיסי הספר, ניתן ללמוד מחירוגם הספר ליידיש בלמברג 1862, שבשערו נרשם בין השאר: 'בוזה הספר איז איבער זעטצט פון לשון הקודש כל המעשיות פון דעם עובר ישראל שבת צבי י"ש וויא אז ער האט זיך גיוואלט מאכין פר משיח אונ וויא אז ער האט אציט לאנג דיא וועלט מרמה גיוועזין מיט שקר אונ מיט כחות הטומאה רק שקר האט קיין קיום גיט לבסוף הא ער גיהאט אמפלה גדולה כס איז נתגלה גיווארין אז ער איז גיוועזין איין כופר ורשע גמור אונ האט גהאט איין סוף וויא המן כן יאבדו וכו'". על השינויים בין הדפוסים ומשמעותם נרחיב במקום אחר.

51 יעקב עמדין, זאת תורת הקנאות, אלטונה תקי"ב, א ע"ב.

52 שמעון ברנפלד, 'על הבוכים', הומן, שנה ראשונה, גיליון 86 (4 בדצמבר 1903), עמ' 14.

השינויים הגדולים בין הדפוסים השונים – מלמדים על הדרך בה ניסו בכל שלב לעצב את תיאור השבתאות באופן שונה. או ליתר דיוק: מלמדים על היכולת להתמודד עם פרשת השבתאות ולהכילה בתקופות שונות.

[1]

לפרשת עריכת והדפסת ספר מאורעות צבי היה מקום מרכזי בדרך עריכת ספר שבחי הבעש"ט בידי ישראל יפה. או במילים אחרות: עיון מדוקדק בכתב היד של מאורעות צבי, ובשינויים שנעשו בדפוס, מאיר על הדרך בה ערך ישראל יפה את כתב היד של ספר שבחי הבעש"ט. בשני הספרים ננקטה שיטת עריכה דומה.⁵³ עתה, עם גילוי כתב היד של מאורעות צבי, ניתן לעמוד ביתר פירוט על מגמות שונות שעיצבו את עולמו הרוחני של ישראל יפה ושהביאו אותו לערוך ולשנות כרצונו את הטקסטים שהביא לדפוס. גם אם לעתים אכן תיקן שיבושים שנפלו בטקסטים שעמדו לנגד עיניו, רוב תיקוניו הובילו לשיבושים חדשים. דרך עריכתו היתה שערורייתית למדי ומרוב עריכה שכח מה שערך (דבר שמסביר במידה רבה גם מספר זרויות לאורך ספר שבחי הבעש"ט המודפס). מתוך השוואה ראשונית של דרכי העריכות השונות בידי יפה, עולה בברור שלא היה בכתב להכיל כתבי יד סבוכים. הלך רוחו היה רחוק מזה של החסידים הראשונים שסבכו את הבעש"ט, והתפיסה העמוקה ש'כל עוד האבר מחובר ניתן לתקן'⁵⁴ – או במילים אחרות: שניתן להכיל 'מינות' בתוך גבולות היהדות – לא היתה מנת חלקו. מעלה אחת גדולה היתה למדפיס זה שעזרה לו להתגבר על כתב היד המשונה – הוא חש חופש גמור במלאכת ההדפסה. כך השמיט, ערך, קיצץ ושינה את כתב היד שעמד לנגד עיניו, ככל העולה על רוחו, ללא כל היסוס. כאילו אין משמעות למחבר ולפניו עומד מעין חומר נזיל שניתן ליצור ממנו דבר חדש. במעשה ההדפסה ניסה לפשט את הטקסטים, לטשטש אמירות חריפות מדי ולהעמיד סיפור מעשה חדש שנראה בעיניו שלם יותר, כזה שיתקבל בלב שלם על קהל קוראיו המדומיין. עם זאת, מבעד לטלפי המדפיס ניתן להציץ על עולם מורכב ושונה.

פלא שדווקא מדפיס זה בחר להעלות על מזבח הדפוס שני כתבי יד גדולים ומורכבים

53 לניתוח ראשוני של כתב יד זה, שהגיע אלינו באופן חלקי, ראו ספר שבחי הבעש"ט, פקסימיל מכתב-היד היחידי הנודע לנו ושינוי נוסחיו לעומת נוסח הדפוס, מאת יהושע מונדשיין, ירושלים תשמ"ב. אין ספק שכתב היד נגנב מספרייה במזרח אירופה, כפי שעולה מהעדר ההתחלה והסוף, ויש לקוות שהחלקים החסרים ימצאו בקרוב. על המהדורות הראשונות של הספר (שנדפס פעמיים בקאפוסט תקע"ה), כמו גם על תרגומיו השונים לידיש, ראו בהרחבה יונתן מאיר, 'מהדורות האבודות של ספר שבחי הבעש"ט בידיד, 1815-1817', קבלה: כתב עת לחקר כתבי המיסטיקה היהודית לט (תשע"ז), עמ' 249-271; Jonatan Meir, 'The Lost Yiddish Translation of *Shivchei Ha-Besht* (Ostrog 1815)', *Zutot: Perspectives on Jewish Culture* 15 (2018), pp. 94-113.

54 שבחי הבעש"ט, מהדורת אברהם רובינשטיין, ירושלים תשנ"ב, עמ' 95. מקור דימיו זה במשל המופיע בספר הישר המיוחס לרבינו תם, ספר שהיה נפוץ גם במזרח אירופה. ראו למשל ספר הישר, זאלקווא תקנ"ח, עמ' לז: 'ועל כן צריך למשכיל בראותו כי תכנס השנאה בלבו ויקץ בעבודה לבל יניח כל המעשה ובל יאמר אניח הכל עתה ואחרי כן אחזור אליה כ"א יניח הכל יאבד מידו ואם יחזיק ממנו בקצתו לא יאבד, כגון מי שנגזר אבר מאבריו אם נגזר כל האבר מן הגוף אין לו תקנה ואין לו רפואה ואם נשאה אבר מעורה בגוף יש לו תקנה ויחזור לקדמותו כשירפאהו, וכן יש לבעל עבודה לעשות ככל ענייני עבודתו'. ראו בהרחבה זאב גריס, ספרות ההנהגות: תולדותיה ומקומה בחיי חסידיו של הבעש"ט, ירושלים תש"ן, עמ' 24-27.

שעם תכנם לא הזדהה ורוחו היתה זרה להם. ספר שבחי הבעש"ט שהיה טקסט מורכב של חסידים בלי חסידות ונכתב כזכרון לימים עברו בהם נעשו פלאות (שהנה 'מדי יום ביומו נתמעט הניסים, ונסתלקו המופתים'), הפך לטקסט פוליטי להוכיח ש'אין דור שאין בו צדיקים מפורסמים';⁵⁵ וספר מאורעות צבי שבמקורו הוא פולמוס מורכב הפך לטקסט אנטי-שבתאי פשטני ולמעין רומן פנטאסטי הכתוב בלשון ציורית. שני הספרים לא נדפסו מעולם כפי שעלו במחשבה תחילה. עם זאת, דווקא בשל השלת מורכבותם – ובמובן מסוים עם נטילת עוקצם – זכו שניהם להיות רבי מכר במשך שנים רבות.

55 שבחי הבעש"ט (לעיל הערה 54), עמ' 23 (הקדמת המדפיס), 30, 322 (הקדמת הכותב). ראו גם משה רוסמן, 'לתולדותיו של מקור היסטורי: ספר שבחי הבעש"ט ועריכתו', ציון נח (תשנ"ג), עמ' 175-214; יונתן מאיר, 'הגיוגרפיה בקונטקסט: ספר שבחי הבעש"ט ותהליך עיצובה של החסידות', ספר היוכל לזאב גריס, ירושלים תשע"ט (בדפוס).

ספר

חלומי קץ פלאות

אשר יקרא אנרת המורים הזאת שניה.

אספר אספן ולקטו תלמידים ותלמידות תלמידותיו של
האקדמי כמחזור יוסף איסקופא דין דאזכור
והברותיו

עם תלמידיו ותלמידותיו תלמידותיו של האקדמי כמחזור יוסף חגי
האקדמי בית דין בתוך חסידיו יושבים וטוב וחסידותו מכיר
האקדמי מעט מעט פסטר במידות פסטר באותו זמן ותוס.
עליונות האקדמי והאקדמי והאקדמי והאקדמי והאקדמי והאקדמי

האקדמי ראשון

במידות כחידה

האקדמי

במידות מעט

ספר חלומי קץ פלאות (כ"י), עמוד השער

נספח: לקט מתוך כתב היד ספר חלומי קץ פלאות

חלומות שבתי צבי בליל תשעה באב

בשנת ה' אלפים ת"ח בליל ט' באב בהתמות שנת השביעי לזקנתו, עלה הנער שבתאי בן ר' מרדכי צבי עם אחיו אליהו ויוסף לבהכ"נ שבאיזמיר וחזר לבית אביו לפני הנער נראה זועף ודמעו עודנה בלחיו, ולמחרתו בצהרים נראה פני הנער כדואג וכמשתומם, וישאלהו אביו על דבר זה, ויען ויאמר חלום חלמתי ותפעם רוחי בקרבי, ולא ידעתי לפותרו, ויאמר לו אביו ספר נא לי אותו אלי ולא להים פתרוני, ויפתר הנער שבתאי את פיו ויאמר, אמש בערב בעת שקרא הש"ץ מגילת איכה שחקתי עם / שני אחי באגוזים, ויהי כראות רבנו משה שאנו שוחקים, אסף אותנו איליו, לישב לפניו, ומיד התחיל רבנו משה עם עוד איזה חסידים לבכות בכיה רבה מיללים ומקוננים, ויהי בראותי את כל זה, בכיתי גם אני בכיה רבה עמהם, כי לא אוכל לראות בכית רבים, ולאחר זה הלכתי עיף ויגע לביתי, בשבירת חצי גופי, ולבי חמרמר, ובאותו היגון עליתי למיטתי לישן, ואישן עד סמוך עלות השחר, ואקיץ, ואישן שנית, ואחלום חלום וראיתי מראה, והוא, הנה הלכתי מחוץ לשער לצד מזרחית דרומית, והלכתי עד שבאתי לעמוד בחצי הר קטן של שלג ומראה של זכוכית [שפיגל] בידי ועור צבי תלוי בו, בידי, והיתי הולך וגדול, עד שעלה גדלי, ג' אמות וחצי, ואשמע קול מצד צפון קורא, בני בני, ראה תראה את אשר אורתיך, ואשקוף במראה שבידי, והנה ברח ראשי מעלי, ובמקום חזה עלה ראש חדש, ואחר זה ברחו גם רמ"ח איברי ושס"ה גידי, זה אחר זה מעלי, ויגדלו ברגע כממרא חדשים שונים למיניהם במקומם, ומיד צפד עורי על עצמותי ונפלה ממני, וכסיתי בשרי בעור הצבי התלויה במראה ואתכס, והשמש יצאה על הארץ בגבורתה, ותמך את כל ההר והיה למים שוטף בכל ארבע קצי עולם, ולא זזתי ממקומי, רק עצמתי תמורתו בחצי ההר כולו שחור כעורב, אדמתו דשו אילניו עם צמיתיו, והנה בראש ההר עמד איש ממעללי, אמה על אמה, וזקיניו אמה, פרמשתו אמה וורת, עקר הר של ששים ריבוי עיירות, ומיד נפל האיש לאחוריו בשוחה גדולה, מגעת עד תהום רבא, ויעל מיד, עומד על ראש ההר ברגל ימינו, וברגל שמאלו עמד על הר אחד מלא דם, ועליו נבנה סוללה, וישקף עד הר שלישי בעיני טרוטות, וכתר אור בראש הר הזה מגעת שמימה, במשפחה עליו, והנה דגל אדום כימינו ושרביט מלך (של זהב) בשמאלו, וברגל מצוייר עגל בריה בפני עצמו, וקרן אחת במצחו, וטלפיו כטלפי צבי, והנה בראש הקרן ממעל לו, ימצא כתוב שלשה י:י:;, ומלפניו ימצא כתוב **אשמדי**, ומלאחוריו ימצא כתוב **עגל**, ולמטה בין טלפיו ימצא כתוב **צבי**, ועל השרביט כתוב [קטיר קטירין ושרי, כי בא ועבר על כל, חדש חדש, אין כל חדש תחת השמש:], והנה אימה חשיכה גדולה נפלה עלי, ותדרמה על כל הארץ, ומיד, ענן כבד נשאני מההר הזה ויעמידני בבקעה, ויהי בעומדי ואשתומם על המראה, והנה איש מסכן עמד אתי בבגדים בלויים, וספר קטן בחיקו, ושאלתיהו מאין באתה, ויען ויאמר מדורות הראשונים, ולאן אתה הולך, ויען, לאחרית הימים, ומה מעשיך ומלאכתך, ויאמר אחד הרופאים אני, באיזה רפואות, ויאמר בקמיע אחרונה המרפאת סם המות, ומה שמך ויאמר **מלאכי**, ויען ויאמר אלי, השמר לך מהביט אחריו חוצה, פן תהיה נציב **מלך**, ובנות ישראל ישקו את אביהן יין,

ויליכני האיש עד בואנו לפני מערה, ויוציא האיש את ספרו, ויגע בו בעיני ובאזני וילך לו, ונכהלתי עד מאוד, ועמדתי סומא שעה תמימה ומששתי באפילה, ויהי אחרי שובי לתחית רוחי פתחתי עין שמאל, והנה כתם קטן בעין ימיני לשקוף דרך עקלתון, והלכתי למערה הולך ומשתומם, למצא מרגוע ומנוחה לנפשי היעפה, והנה מטה אחת עם סדינים יקרים ערוך לפני, ונוגה לו סביב, ועליתי בו להנפש זמן מה מעיפת הדרך, ואישן ואחלוש שנית, והנה תורים ובני יונים על כל עוף ובהמה טהורים באים סביב למטתי, ויקראו יחי אדונינו המלך לעולם וישתחוו לי, ויהי בהרמותי ידי לכרכם, נפוצו מעלי כרוח ויעלו, ושקפתי להביט אחריהם באספקלריא המאירה שבראש מטתי והנה חור קטן בתוכו ושמתי עין שמאלי עליו וראיתי / בתוכו, והנה שלשה הרים גדולים עמדו ברגל אחד, וכדור גדול עליהם, ובימין הכדור עמד חזן משורר גדול בימינו, ומשמאל לחזן עמד משורר קטן, והחזן כולו בוער באש, והמשורר גדול נטף דם מצירו, ולמשורר קטן משא כבידה על שכמו, וכלי זמר ביד שלשתן, והנה סדק אחד בדלתי הכדור, ואשקוף בתוכו הרחק הרחק מאוד, והנה ראיתי שתי יענים גדולים ומסילות ברזל בפייהם, יעופו באויר השמים, וכמספר הכוכבים לרוב חית יער יעמודו תחתם, ובריות קטנות שגדלן רבע וחצי רבע (לילעפיטאנר) באמה, גודדי גודדים לאלפי אלפים בתוכם, פניהם פני אדם בלתי ידים, ובתוך הקטנים ארבעים בריות גדולות בעלי צורה בני ענק, ושמלה גדולה בידיהם, עם סולם אחת לכל שמלה, וכאשר ישוררו וינגנו החזן ושני מרעיו, ינוחו היענים והחיות, וכאשר יעופו היענים, ירצו החיות רצוא ושוב, וירמסו רבים מהקטנים, מהם ישרפו בהבל פיהם, מהם יקרעו בצפרניהם, מהם נתלו בפיות שעריהם, מהם ינגחו בקרניהם, מהם ישתלפו במי רגליהם, מהם ישתקעו ויגועו בצואתיהם, וכאשר יעלו הקטנים להצלה בסולמיהם, ינשכו בשיניים מכל סביבותיהם, ויהי בהחזרי מלראות בהסדק ומהחור, מצאתי כתוב על עין ימיני (באחרית הימים), ואיש אחד עמד ממעל למיטתי מועף ביעף כמלאך השרת, ויאמר אלי הנה ראית פלאות ואודיעך מדע השכל, וידוע, ההר הראשון כשלג וכצמר ושחור כעורב שראית, הוא הר סיני, והמראה שהיתה בידך, זו תורה מצות חוקים ומשפטים שנתנו בהר הזה, ועור הצבי, זו ארץ הצבי שגמדא ממצח בלתי טהור, ואת אשר יקרה לך באחרית הימים בסבת הגבור שבגבורים, והאיש שראיתו והו' ממונה על כל הארץ מכח שממעל לו, לפעמים יפול, וכאשר תריד יעקור הר המלך, והר השני הוא הר הזיתים, אשר הרגו בו נבוכדנאצר וטיטוס, והר השלישי הוא הר שעיר וזבח בצרה, ובשרביט שבשמאלו ידרך את בני אדם, והקרן, הוא רעה ראשונה שארע לעמך על ידי שלש ידי'ין, והמם ינוס ימברוס, בימי משה בעלותם מארץ מצרים, וככה ירבעם בתחילת בית ראשון בעשותם, עגלות לשטוף, ואותיות (אשמד'י) המם מעשי ועבודת א'חזו ש'בטים מ'יכה מ'נשה ד'לילה י'הונתן, בבית ראשון, ואותיות (צב'י) המם צ'דוק ב'ייתוס כהני מקדש, י'הושע נוצרי הנולד במבצר נוצרי, שבבית שני, אשר על ידי אחד עשר כוכבים אלו נהרסו שני מקדשות, ואותיות (עג'ל) הן הנה ע'ריות ג'ול ל'ישון הרע, שלשה פשעי ישראל אשר ישחיתו לאחר גלות טיטוס כתוכם, והרופא אשר היה אתך בבקעה, הוא (מלאכ'י הנבי'א) והקמיע, הלה היא המלא זכרו המרפא, והמלא פן שמחית, והשמר לך מלשקוף בעין ימינך, ושלשה משוררים המנגנים המה אברהם יצחק ויעקב כשעומדים בזכות עליכם, בכבשן האש, בהר המוריה, ובמצרים, ושתי העינים המה הכוחות גדולות שבקלתון, וחית יער המה הרוב שבמשפחות

אדמה והקטנים המה המפוזרים במאמר אל, והגדולים, הן אני ואתה כאחד מהם, עד אחרית הימים, אקנה כל הסולמות בדמים רבים, ויעלו בשלום, ויהי אחרי כלותו לדבר כל אלה, שתק, ואמרתי איליו כי אדוני דבר נא עוד לעבדך כדברים האלה, ויען ויאמר את אשר החלטה אכלה לעשות, כי שמי, **אמתי**, והטבת לראות אם תשמור את כל אשר ראיתה זו לפני, ולא תצא חוצה, ויפן האש מעלי ויעל, ובזו הרגע דפק רבינו משה על פתח חדרי לעלות לבהכ"נ, ואיקץ והנה חלום בתוך חלום שחרית, עם אספקלריא ומראה. ויהי ככלות הנער / לספר חלומו ומראהו לאביו נשתומם אביו, כי לא שמע כזה חלום כל הימים, ויהי למופת בעיניו (ספר חלומי קץ פלאות [כ"י], ב ע"ב – ג ע"ב; בדפוס ראשון [קאפוסט תקע"ד], ג ע"ב – ה ע"א, בשינויי לשון רבים, ובהשמטת ענין ישו. כך גם בדפוס שני [קאפוסט תקע"ה], ג ע"ב – ה ע"א; ובדפוס שלישי [למברג תקצ"ד], עב ע"ב – ג ע"א).

מראה נתן העזתי

בשנת ה' אלפים **תט"ז** בר"ח טבת חזר המשולח כמהור"ר בנימין לעיר עזה, אל ביתו לאחר שסייב את כל ארץ בארבעארי, מאַרקקע, איטאַליאַ עם כל ארצות מעריב, וישמע נתן בנו כי בא אביו עזתה, וישאל לרבו כמהור"ר יעקב חגיז, האלך לקבל פני אבי עזתה, ויען ויאמר רבו הלה אביך יבוא הנה עם המעות אשר קבץ, לזמן ידוע, ויפצר בו הנער, ויתן לו רשות לילך, ועד חודש ימים תשב אתו ולא יותר ואח"כ תחזור, כי אם תתמהמה אתו זמן יותר, ואביך עיף ויגע מהדרך, ולא יוכל ללמוד עמך יתקוף משנתך, וילך הנער עזתה אל בית אביו, וישק לאביו ולאמו לאחיו ולאחיותיו, וישב אתם וחזר לירושלים כאשר צוה עליו רבו, ויהי אחר חזרתו, וישאלוהו רבו השלום לבית אביך ויאמר שלום, ומה חדוש בעזה, ויען ויאמר הנער לא נעשה בה דבר, רק אני בהיותי שמה ראיתי פתאום מראה ופליאה היא בעיני, ויאמר רבו ספר נא לי את המראה אשר ראיתה, ויען הנער אעשה כדברך, ויפתח הנער את פיו ויאמר, בהיותי בית אבי בעזה, ביום י"ד לחודש טבת עליתי בעלית בית אבי, ולמדתי בספר מעומד, והנה תרדימה גדולה נפלה עלי, וסגרת שתי עיני, וראיתי והנה ראש אחד עמד מאחורי ולו ארבע פרצופים, פני הדור פני שחור פני ירוק ופני לבן, ויפח מפיו ההדור רוח עזה, ויוציאני הרוח אל הבקעה, והנה לקחתי רקיע שמים בשתי ידי, ואעש ממנו שופר ארוך כארכת עולם, ואשמע קול מדבר אלי, בן אדם האם תתקע בשופר גדול כזה, ואען ואומר כי אדוני אתה ידעת, ולקחתי קיצי השופר בפי, ואתקע רק תרועה אחת קטנה בו, שממנה נתעוררו כל עשבי בקעה, ומיד נתהפך השופר לרקיע בידי כבראשונה ויעל השמימה, ויהי בהעלותו ראיתי שבעה עננים זה למעלה מזה, עומדים ממעל לי, ויקחני יד ימינית הראש בציצית ראשי ויעלני בענן העליון השביעי, ויפתח את בטני ויוציא את לבי מקרבי וינקב בו חור באצבעו מאבר ימינו לאבר שמאלו, והיו לדלתות, ויקח הראש אות אחת משמו, ויקרא את שם **ראששני**, וישם אותו בחרט, ויתננו אלי, ויאמר אלי בן אדם שם את החרט הזה בחיקך, והשמר מלאבד אותו, פן תנקש, וישם הראש את שתי ידיו על שתי עיני, ויאמר השמר לך ושמור נפשך מאוד מלהביט בעיניך כי לא יראה אדם בו ויחי, ואשקוף בדלתי לבי למעלה ממנו, והנה ראיתי אבן ברקת אחת מרובע, שארכו שש מאות אלף ורחבו שש מאות אלף פרסאות, ועובו אלפים פרסאות מברך מסוף עולם עד סופו כצאת השמש בגבורתו, ובאמצע אבן ברקת ראיתי פרס, ובארבע קצות הפרס, ראיתי ארבע עמודים, קומת כל עמוד ששת אלפים פרסאות ואורכו ששים פרסאות, ורחבו שלושים פרסאות, וממעל לכל עמוד כתר מאבן כדכוד, ועמוד מזרחית מאבן אודם, ועמוד מערבית מאבן נופך, ועמוד צפונית מאבן ספיר, ועמוד דרומית מאבן אחלמה, ואור הקרמון מאור

השכינה יופיע על הפרדס, ובפרדס כל מיני עשבים ופרחים ואילנות, ורוח חיים בקרבם, ואשר ידברו זה לזה, ויתעדנו בו, ונהנין מזיו השכינה, ונהר אפרסמון יוצא מעדן וישק את הפרדס, ואת הגן, ויהי אחרי ראותי את כל אלה, והנה עמד לפני מרכבה גדולה אחת, ואשקוף בה מעט ויאמר הראש אלי השמר לך מהבט בה ולא למעלה ממנה, כי לא יראה לאיש עזה, פן תאבד את אשר הפקדתך, ואשקוף למטה ממנה, וראיתי והנה ככר גדול לפני, ובאמצע הככר נבנה עיר גדולה מאוד של שלשה חומות, ושנים עשר שערים, וששים רבוי בתים ושבעים ואחד מגדלות בתוכה, והחומות נבנו מאש נוגה, והבתים מעצי אלמוגים והמגדלות מזהב, וי"ב שערים מאבן יקר, ושני בתים גדולים עד מאוד בתוכם, אשר לא אוכל לספר הדרם, והנה עלו מכל ארבע קיצי עולם כל מיני פרחים משונים בתוארן ובצבען ובתוכם חבצלת לבנות לעלות לעיר הזאת, ובראשם איש אחד יפה עד מאוד וכתור בראשו רוכב על חיה אחת ששמה ידוע, וכפתור ופרח כפתור ופרח אשר יעלו בראש החיה למספר שבעה, ושאלתי להראש שעמדי בי אדוני מה אלה המה אשר אני רואה, ותגדל חסדך עמדי להחכימיני, ויאמר אעשה כדברך, על שיש / בשמך שתי נוני"ן שמורים לפעמים לנפילה ולפעמים לקימה, ותי"ו באמצעין מורים על החיים ועל המות, ויען ויאמר השופר שתקעת בו מעט, הוא השופר הגדול הנאמר בנביאים ועשבי בקעה המה כל בני עמך, ושבעה עננים המה שבע רקיעות, ואבן ברקת ושבתוכו, הוא תחילת תחיה, אשר יתעדנו בו נשמות צדיקים וצדקניות עד בא מועד קץ הפלאות, והככר היא ארץ ישראל, והעיר הגדולה היא ירושלים, ושני הבתים שבתוכה, האחד הוא בית המקדש השלישי אשר יבנה בשמים ויורדו אותו לארץ בירושלים, והשני הוא בית משיח בן דוד, והפרחים אלו כל משפחות בית ישראל, וחבצלות לבנות אלו חסידי אומת עולם אשר יעלו אתם לה' צבאות בירושלים, והאיש שבראשם הוא מלך המשיח רוכב על אריה ועדיו לבלום בנחש עקלתון של שבעה ראשים, ואָשיב ואומר כי אדוני מי אתה שאם יבואו דברך אלי ואכבדך, ומה מעשיך אשר שמת דלתות בלבי, ויען ויאמר שמי הוא, רוח **נבואות** נביאים אשר בפני ההדור שבארבע פני, ניבאו כפלים כיוצאי מצרים מאבותיך בהיותם בארצם ובאחרית הימים כשיעלו חסידי הכושים הדרים תחת השמש, והירוקים הקרובים לשמש, והלבנים הרחוקים מהשמש, עם כל בני ישראל לרבתה לירושלים להשתחות לה' צבאות, ישפוך ה' את רוחו על כל בשר, וינבאו באמת בתוך בני ישראל, כי לא יפול מדבר ה' ארצה, לאחר שהעבר רוח הטומאה מעל כל הארץ, ואם תצא חוץ ממדרגתך, תאבד אות א' משמי אשר הפקדתך ואשר נאמר בה אנכי ה' אלקיך ותנבא ברוח **נבואות** נביאים, ותהיה לשקר ולחלול השם בקרב הארץ, ועל ששמתי דלתות בלבבך, שאם תראה השכלים הנבדלים והמאורות הגדולים בעלי בשר שבשגם הוא בשר, ותסור אחר לבך ואור עינך, ותערכ עי"ן בלב"ך, ויעשה לבעל, תעשה שניות לאלוהך, ויפיחו בקרבך בני זנונים, שהמה בני לילית ונעמי, ויעשו כתם לבנה מתחת לבבך, ובאותו כתם תנבא לשקר, ויקשלו כך רבים, והשמר, והזהר לשמור את אשר הוריתך ותמים תהיה עם ה' אלקיך, לא תשתחוה לאל אחר בלתי לה' לבדו וביחוד שאין יחוד כמותו, ויהי ככלותו לדבר פרח מאתי ויעל, ופתחתי שתי עיני, והנה היתי עומד בעלית בית אבי כבראשונה, ויהי למראה (ספר חלומי קץ פלאות, ה ע"א-ע"ב. בדפוס ראשון, ו ע"א-ע"ב, בשינויי לשון והשמטות קטנות. כך גם בדפוס שני, ו ע"א-ע"ב; ובדפוס שלישי, ד ע"א-ע"ב).

חזיונות באלכסנדריה

בשנת ה' אלפים תי"ט בחודש אדר, נסע ר' מרדכי צבי עם איזה סחורות בספינה מאיזמיר לאלכסנדריא של מצרים, למכרנם שמה, ויקח את בתו **בכל** אתו להיותה לו לחברותה, ויבואו

שמה, ותלך הבתולה בכל לראות בבנות הארץ, ויהללו אותה אל תלמיד חכם אחד שבבית הגביר ותקיף רפאל יוסף ששמו כמהור"ר שמואל מיטלה ממשפחת פרימו בן ך"ט שנים, על שבשנת תי"ח מתה לו אשתו, ויהי היום כאשר שילם ר' מרדכי צבי לשלם את הנמל (מס) בית הגביר רפאל יוסף לקח בתו בכל אתו, ויהי בהבואם הביתה צפה בה כמהור"ר שמואל פרימו וחשק נפשו בה ויאבהבה כי יפת תואר היתה כאמה ואחיה, ויתן אותה לו לאשה, ויהי בעת זמן חתונתם הקרב אלקים שגם הדרשן הגדול כמהור"ר אברהם יחיני מקושטאנדינא חמי נתן הנביא משולח בעסקי קהל דקושטאנדינא, היה שם, ונתארח בית הגביר רפאל יוסף, ויהי לעת ערב אסף החתן את חמיו ר' מרדכי צבי ואת כמהור"ר אברהם יחיני אל חדרו, ויזמינם לאכול אתו ואת כלתו סעודת ערבית, ויהי בהאוכלם, סיפר כמהור"ר אברהם יחיני להמסובין, הצירוף שצרף בטריפולי בהיותו מתארח בית המקובל כמהור"ר קארדוזה בחודש טבת העבור לאמור, כל ימי הייתי אוהב להשתמש בהשבעות קדושה והשבעת טומאה, בצירופים, בראשי תיבות, וסופי תיבות, מספר קטן ומספר גדול, השתנות א"ל ב"ם, א"ת ב"ש, א"ק בכ"ר, אותיות אהו"י וכיוצא בהם, ויותר מכולם בהשתנות **רל"א אלפ"א** בית"א, ויהי בחצי ליל עשרה בטבת נדרה שנתי מעיני ואקום ואקח גויל גדול מעור חמור, ואחתכנה לכמה אלפים חתיכות קטנים לדעת מה זה ועל מה זה, ואעש השבעה, והנה עלו לפני כל שמות נערי בני ישראל מעירות ממקומות ומכפרים שבכל מדינות מוקדן, אשר לא ראו קרי מימיהם, ואכתבם שם ושם בפני עצמו על חתיכה גויל קטן מיוחד, ואחתך שנית כל גויל קטן לגזרים, עד שנשאר רק בכל גויל קטן אות אחת, ועירבבתם בסיר חדש לעמוד עד בוקר, ויהי בבוקר בכיתי בבית הכנסת שבטריפולי בכיה גדולה על אריכות גלותינו, עד שנפלו ריסי עיני, ובחזרתי אל בית אושפיזי, קראתי לבתו הקטנה בת שלש שנים ששמה **בינה** אשר ילדה לו אשתו מחלה, וצויתי אליה ליקח מלא יד אותיות מהסיר, אחרי אשר ערבבתים שנית, ולשימן על השלחן, ולסדרם לשורה כמספר בני ישראל שנים עשר שורות עם כנו לפני אות אחר אות, אריח על גבי לבינה, ותעש הנערה כן, מיד התעלפה הנערה ותנבא, ותאמר, הצירופים האלה המה צירופי גלגל בצלאל שבסלנעק, ותלך לה, ואספור את האותיות, ותהיינה שלש מאות וארבע אותיות כמספר **ש"ד**, ואקרא את השנים עשר שורות, והנם,

שום תשים אליך מלך אשר ידבר הנביא בשם ה' לא יהיה

נלכה ונעבד אלקים אחרים אשר לא ידעתם

איש איש על כל שאר בשרו ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנם

על דבר אשר ענה את אשת רעהו

יבא ממזר בקהל ה' עד דור עשירי יגלה כנף אביו וכנף אמו

שוכב עם אחותו בת אביו או בת אמו או חותנתו

סור מן המצוה הזאת ימין ושמאל לא יקום את דברי התורה הזאת לעשותם

צבי שור ושה כשבים ועיזים, איל, חמור אקו דישה תאו וזמיר

סנפיר וקשקשת

ויהי אחרי קרא את השנים עשר קראים, פעם רוחי בקרבי, ושאלתי לגבירתי מחלה, האם תוכל לפתור אותם, ותען ותאמר אלי, אינני בקי במקרא לילה של אותיות הנערים, בזו הרגע בא מפאת רוח מזרחית צפונית דמות דיוקנו של אושפיזי כמהור"ר אברהם קארדוזה מסלנעק אלי החדרה, ואמר אלי צרופים האלה / המה מן **מ"ט** שערים ותמצאום בספרי ובספרי אחרים אשר נכתוב לאחר זמן, ואם תעיין בהן יפתרו מאיליהן, ויעל מאתי. ויהי כאשר כלה לדבר ויפתח החתן כמהור"ר שמואל פרימו את פיו ויאמר,

ביום צום גדליה שעבר בהיותי כאן בבהכ"נ החדשה שבנה אדוני הגביר רפאל יוסף להאורחים הבאים ממרחק אשר אין להם חזקה בבתי כנסיות הזקנות, התפללתי תפילת מנחה עם הקהל בכוונה גדולה ובבכיה מבוכת על אריכות גלותינו, ויהי בהבואי לברכת את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח, נפל אור גדול מאויר הארץ לבהכ"נ עלי ויסובבני, ויהי עלי למשא, ויהי בהיותי באותו משא, לקחתי כל כדור שמים אשר ממעל לארץ, ותקנתי ממנו קסת הסופר ונתתיהו במתני, ושטפתי כל מי ים הגדול בתוכו, ויהי בהשתפותי אותי בקסתי, השתנו האים לדיו שחורה ותהי לנס, ולקחתי קו שמים מן קוטב צפוני לקוטב דרומי, ואעש ממנו קולמוס, ואח"ז הצגתי לפני כל ז' רקיעים שבקדושה, וז' רקיעים שבטומאה, ותהינו לגביל לפני, וכתבתי עליהם את כל המעשים אשר נעשו מן ינון עד לאחר תחיית המתים, ברגע אחת, והנה סרח ציץ בצד ימיני ויגדל, עד שעלה גדלו מהלך ת"ק שנה, ויראתי מפני גדלו, וגם הציץ ירא מפני וברחנו זה מזה ועלינו בקופא דמחטא, עד בואנו עיר מלכים, ויהי בבואנו שמה פגע בנו אשה זקינה מתעלפת, וניבאת לקראתינו, ותשם ידה על ראשי ותברכני ותאמר אלי השמר ושמור בסמך הסתמה שלא תפתחנה מסוגרה ותעשנה פתוחה, ויקרא תמור סופר אשכל כופר, אשר לא יאכלו ולא ישתו ממנו הנזירים שבעיר מלכים, ויהי אחרי כלותה לברך אותי חלצנו בגדינו ולבשנוהם הפך, החוץ בפנים והפנים חוצה, והלכנו בראשינו על הארץ ורגלינו שמימה יפנו, והלכנו במהפכות זו עד בואינו בית מלך, ומיד בזו הרגע, התחיל הקהל לקרות (שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד) ונתעוררתי מהמשא ואשתומם (ספר חלומי קץ פלאות, י"א-ע"ב. בדפוס ראשון יא ע"א – יב ע"א, בשינוי תאריכים ולשון. כך גם בדפוס שני, יב ע"א – יג ע"א; ובדפוס שלישי, ז ע"א-ע"ב).

סיפור ההמרה

יהי ביום ראש השנה שנת תז"ך, יום בא המלך המשיח עם המרכבה לאנדרינואפיל לפני חצר המלך, נלקח כל כוחו ממנו מן השמים, בלתי / להשתמש ולעשות דבר, הן בכוחות קדושה, והן בכוחות הטומאה [הגה"ה החרמות ושמתות שהחרימו ושמתו אותו רבו איסקופא, והרב חגיז, ורוב חכמי ישראל שבאו בסוד ה', פעמיים בכל יום לאחר תפילתם נחרו בו:]; ויחרד המלך המשיח מאוד ויאמר הלהרגני אומרים מן השמים כאשר נהרגו איזה גלגולי משיחי קדם, עם כל נביאי והולכי בעקבותי, ומה אעשה, הן צ"ח קללות, קללת משה רבם, צדקו למעלה יותר, מברכותי אשר ברכתי לאומה זו, והרבה לדבר, עד שבזו הרגע נאמר למלך התוגר, שהיהודא באיזמיר בא הנה, ויחשק המלך תוגר לראותו ולדבר אתו, וישלח אליו נער סריס אחד מעבדיו, ויבוא סמוך למרכבה, ויאמר בחרדה גדולה אליו, המלך פקד, להביא מיד את המשביע הלוה לחצירו, ומיד ברח לחצר, בפני ליבון כמת, וישאלהו המלך על הדבר, ויען ויאמר כי יראתי מפני האמגושי הלוה, על שחבירי ספרו לי, כשיבוא אדם רק בד' אמות של אותן אנשים, הורגין אותו בנוקל כזכוב ככותל, והמלך המשיח שמח אל לבו, ויאמר עתה הוא וודאי עת רצון שאעכב אותו עד עת חזרת כוחי, כי מלומד אני בו, כאשר נעשה לי לפנים בקושטאנדינא, ויבאוהו לפני המלך וישתחוו ויפול לפניו ארצה, ויאמר יחי אדוני המלך הגדול לעולם, וממשלתו יכון לדור דורים, ויעמוד, וגם המשנה ומופתי הגדול, וחמשה חכמים הנ"ל, ועוד רבים מכהני ושרי תוגרמי נצבים – בעת הזאת בחדר תוגר, ויהי בהעמדו לפני המלך, שאל אותו, למה פניך זועפים ונופלים, ויען ואמר מעיפת הדרך ותענית, וישאלהו שנית, האתה זה הוא מלך יהודים, שהרעשת כל ממלכתי, ומלוך תמלוך בסוריא למרוד בי אתה ועמך, ויען ויאמר לא אדוני, ולא הוא, הדברים האלה לעולם במחשבתי, ויאמר המלך

איליו, הלוא כל היהודים הנאספים כורעים ומשתחווים ונופלים על פניהם לפניך, כאשר עושין עבדי אלה אלי, מה שאינו שייך לשום אדם אחר, כ"א למלך יושב על כסאו, ועל כל זה, מלאו לך את בתיך מלא כסף וזהב ואבנים טובות במבצר, להשתרר בו כמלך, ודע שכן מות אתה, על שבשקר שקרת למלך גדול כמוני, במה שאמרת בקושטאנדינא, שתאסף מעות עניי סורא, ולמה פורת עשרה הגרים ליום שפסקתי לך להנאתך ולא פזרת אותם לעניי עמך, כאשר עושים חסידי אמונתי לעניי עמי, וחמשה נביאי אמת אלה, שבאו עלי מדעלפי אמרו אלי בנבואתם, שהכל אמת, מה שידבר עמי, ומה שנשמע אלי עבורך, ויען ויאמר המלך המשיח בכפיפת ראש ובאנחה ששוברת חצי גופו של אדם, מה אומר ומה אדבר, אמת, צדקו דבריהם במקצת, ולא אכזב לך מאומה, כי יש לנו גם איש נביא בעיר עזה שבארץ פלישתים, ושמו, נתן בן בנימין, אשר אמר אלי בנבואתו, שאני מזרע דוד מלך ישראל, זרע אברהם אביך, ואשר אמלוך, רק לא בסוריא כי אם כאשר אספו אלי, כל היהודים מארץ עאוראפ"א, ואסי"א מבין עשרים שנה ומעלה, אלך אתם אל ארץ אפריקא, ושם יתאספו גם אלי כמה אלפים יהודים מארצות אלו, עד שתהיינו לאלפי אלפים חלוצי צבאי והגבירים שביהודים, נקבו לי שכר הוצאת מלחמה, אשר אקנה בהם מוני קני שריפה (מושקעטיס קאנאניס) וכדומיהם, עד בואי אל נהר סמבטיון (הגה"ה: צריך להיות נהר **ניגור**), ושמה ימצאו כמה ממלכות עובדי לכל אליל וגילול (הגה"ה: שחורים כעורב), ואשר המה מאותן שהגל סלמאנאסר המלך מארץ סוריא [הגה"ה: שם טומאה מסר אברהם אבינו להם, והמה בני **זמנן יקשן מרז מרן ישבק שוח** בני פילגשו קטורה:], שאין שוה להניחם אף במדינה זו, ואגרשם מארצם כאשר עשה המלך ספרד במדינות אמעריקא (הגה"ה: כאשר עשה יהשיע / עבד משה שגרש ל"א מלכים מארץ סוריא בפקודת הקב"ה ולא מעצמו לאסור במסילה נעלה שלא בזמנו:), ונשב תחתם, ואני אמלוך שם עליהם, ובעשות זה לא יזק לאדוני המלך לא מיניה ולא ממקצתיה, ויסב המלך תוגר את פניו אל משניהו וישחק, ויאמר לו יהיה כדברו שהוא מזרע אברהם אבי, ושאני אחי בתולדות, שבוודאי יעשה לו ממני כל הטובות, לשלוח אתו ק' אלפים אנשים, מחלוצי צבאי לשם לעוזרו, כי מה יעשו כל אסוף רב יהודים רכי לב האלה, שאינם מלומדי מלחמה, והרג יהרגנם כל מוצאיהם, ויסב המלך תוגר שנית את פניו אל המלך המשיח, ויאמר הבצק ובאמת הוא, שהנביא שלך ניבא עליך שאתה מזרע המלוכה, זרע אברהם אבי, ויאמר המלך המשיח צדק ואמת נפגשו, שאני מזרע מלכות בית דוד, זרע אברהם אביך, ויען ויאמר המלך תוגר איליו, א"כ אנסך כאשר נסה אברהם אבי באור כשדים, וחנניה מישראל ועזריה בכבשן אש, והוא שחמשה נביאי אלה, יורו בך בחמשה כדרי עופרת בקנה שריפה אל לבך, ואם תנצל מידם, בוודאי דברים כגו, שנצלת בעזרת אלקי אברהם אבי, ואם יהרגוך בהמה, הלא כשלת למות עצמך, כמכזב ומורד במלכות, ויהי כשמוע המלך המשיח את כל אלה, נפל לפני המלך תוגר ארצה, ויבך ויתחנן לו בעד נפשו, ושם בחדר היה מומר אחד מרופאי המלך אתם, אוהב ישראל, ששמו **מאיאט זאדי** (והמון עם אמרו, שאלהיו הנביא היה, שבא בתמונת אותו מומר), ויגש וידבר איליו בלחש בלשון יהודית, ויאמר, ראה כי כלתה עליך הרעה מאת המלך, כי אני יודע כל האמת מהמופתים אשר עשית, בכל חדר וחדר, מקום היותך שמה, ואשר יש לך ששה קני מנורה, מלומדי השבעות, ואתה השבת שבתוכם, ול"ט מלכי יהודא וישראל, ואני אכיר איזה מהם, והמה אהובי, וב' אחיך המה מלכי מלכים, אשר ימלוכו ע"כ עולם כולו, ואתה תהיה להם לאלקים ושדי, ומלכתך רבקה אשר תרכב עמה על אריה בנחש עקלתון, ותתימתך ראיתי בהעתק, ובנביאך דברתי וכו', רק מאהבת אומתי כסיתי כל אלה, ואכן סר מר המות רק עליך לבדך, ואחזתך **השב"ץ**, אשר על כן לכה נא ואיעצך, ומשמני הארץ תאכל ועל חרובך

תחיה, כי אין לך תקנה אחרת, כ"א שתהרוג על ידי ה' אנשים אלה ולא תעבור, או שתמיר דתך בדת אלקרון כמוני כמותך, ויהי כשמוע המלך המשיח את כל אלה, מרוב שמחה חזר רוחו בו ויחי, ויעמוד על רגליו ויאמר למלך התוגר [זה יום ראשון לתחיית רוחי ואורי] צמך עמי, ואלוהיך אלוהי, תורתך תורת, אמונתך אמונת, דתך דתי, וכאשר תקבר אקבר, וישמח המלך התוגר מאוד עם כל אשר אתו, על שעלתה להם כל חכמות מיום בואו למאָרמאָרי, ויקבלהו בסבר פנים יפות, ויושט המלך תוגר את ידו איליו, וישקהו פעמיים, ויסב את שמו תמורת שבתי בשם **מחמד נביאו** >>F והשרים אשר נצבו בעת ההמרה אתו, קראו את שמו **מחמד איפינדי**, שפירושו איש שנפדה נשמתו מרדת שחת<<, ויתנו כובעת טוליפאן על ראשו שהוא עדות וסימן המרה, [...] ולמחרתו ביום השני של ראש השנה אמר המלך תוגר איליו, יהי רצון לפני אלקי אברהם אבי, שאתה תעבור חלוץ לפני כל היהודים הולכי בעקבותיך, ותשתדל שיקבלו כולם במהרה את דתי ואמונתי, אמן וכן יהי רצון [הגה"ה: מעשות זה נמשך המנהג במאמיני בתורת קנאפיגי עד היום הזה, שבנקל ימירו דתם בדת אחר, תמורת אמרי חכמינו ז"ל באמרם, שבזמני גזירות שמד יהרג ואל יעבור, אפילו על דין אחד מהדינים, וכן עשו בימי גזירות תתנו], [...] ויזמין המלך תוגר אותו ואת עשרים כוהניו לסעוד אתו סעודת צהרים, ויעש לו כל הכבוד אשר יכול לחשוב להעשות, הוא ומשניהו המופתי הגדול וכוהניו שריו וכל עבדיו, וגם שרה מטרוניתא נתזמנה מהמלכה לסעוד אתה, ותעש כן, כשאר צוה עליה **מחמד** בעלה >>הגה"ה, ועד היום הזה אין אנו יודעין בבירור אם שרה הלזית מזרע ישראל היתה או לא, כי בבואה למדינות אשכנזי בתוך ערבוביות המולטים לא יכלה למלל אפי' מילה אחת מלשון אשכנזי אשר ידברו יהודים במדינות פולוניה, כי למדה אותו הלשון אחת לאחת מהבורחים שהולוכו אותה למדינות אשכנזי, ובזוראי הבחור שמואל בקש מאתה לאמור, אמרה נא אחותי את למען יטב לי ולנמלטים עבורך וכו', והא ראייה כי אפי' איזה מהנמלטים ספקו בה, באומרם שהיא בת בית הלחמי אחד אשר נהרג בגזירות חמעל בתוך פעם מאה אלפים בית הלחמים, והיהודים הנמלטים גמלו חסד אתה, לקחת אותה אתם, וקראו שמה שרה>>, וגם ביום שני של ראש השנה, שלח המלך התוגר שני סריסים עם מחמד המומר אל בית הנשים, ויצו אליהם, כל הפילגשים אשר המה למעלה משלשים ושש שנה, תוציאו אל המחמד הזה, והבחורות מזה לא יָאוּ איליו, ויוציאו איליו עשרים וחמש פילגשים, בזוקן זו, ימצא בהם אחת שנולדה במדינת פולוניה **גערטרוט** שמה, יופית מאוד, ויחשק מחמד המומר בה, במאוד מאוד / וגם היא חשקה בו, על יופיו והדורו, ובן כ"ה שנים, ויהי בהחזרו אל המלך תוגר, וישאלהו ויאמר, הלא היה לך **מחמד** עינים במלאכי אנושי האלה, ויען ויאמר, נפשי חשקה בגערטרוט פולוניה, ויתן המלך אותה איליו לאשה, והרבה במוהר ומתן, ומופתי הגדול דקושטאנדינא קשרן בקידושיו, >>F הגה"ה: אם הייתי באותו הדור והיו לי כנפים לעוף בהמה, עליתי לשם שמים לרקיעי שו, לראות אם דמות דיוקנן של החתן והכלה הלזים רוקדים בחתונתם כמנהג רקוד פולוניה או כמנהג ריקוד תוגרמא, ומי המה אשר הזמינו לחתונתם, האם המה שדין ושדות, או רוחין ורוחות, או לילין ולילות, או מזיקין ומזיקות, ולדעתי שהזמינו מזיקים, על שמזיקים בהקרה זו, ובזיווג זה ובתורתו החדשה, לאמונתניו ולנשמתניו, ומי הוא אשר סדר קידושיהם, לדעתי אשמדאי מלכא דשידאי הוה, על שהוא בעל תורה, עולה למתיבתא דרקיעא, וידוע לסדר קידושין בתוכם עד היום הזה, ומי שבירך שבע ברכות, ואף באיזה מקום שטבלה הכלה, והאם כסתה הכלה את פניה ושערותיה, יוסף שידא יאמרנו, ובחזרתי הבאתי וודאי עשר ידות ניצוצי קדושה יותר, ממה שהביא המומר הלזה, עם כל הולכי בעקבותיו, מיום המרתו עד היום הזה אתם:<<, ויברכם ויאמר פרו ורבו ומלאו את

כל ארץ תוגרמי בזכרים ובנקיבות כמותכם, ויהי אחרי כלותו לברך אותו, מיד נחזר כוחו בו כראשונה, להשתמש בכל כוחות הטומאה, רק כוחות הקדושה, ובפרט ע"י שם הקדוש והטהור הגדול והנורא, לא ענו לו מן היום הזה כל ימי חייו, ואותה ברכה נתקיימת לו לאחר ט' חדשים, כי אשתו גערטרוט הולידה לו בן זכר ויקרא את שמו ישמעאל דאזמיר, ואח"כ הולידה לו עוד שלשה בנות, ויקרא את שמותן, **דיאנא, מארטא, קלופאטרה**, ושרה מומרית מתקנית בצרתה דפולוניה, בראותה שנתעברת גערטרוט ותולד לו בן, והיא לא נתעברית, ותבך תמיד כל ימי עיבור צרתה, ויהי כראות מחמד המומר את אלה, אמר אליה שרה בתי, על שלקחתי לי עוד עזר לנגדי אתה מבכת, מי הניח לך שתקח עלי עשרה צרים כהנה וכהנה, ומיד שתקה ותאמר אעשה כדברך, ולא תוסיף עוד לבכות כל ימי חייה: [הגה"ה: בוודאי היא אחת ממצות עשות שבתורת קנאפיגי, שהנשים חייבות בהן], >>ויוסף עד מחמד איפנידי בשנה זו, ויקח על נשיו ששה פלגשים יפות מבנות ישראל ואשר המירו דתם אתם בשנה זו, ובתוכם היתה בתו של המקובל כמהור"ר יוסף פילוסוף מסאלנעק בתולה יפית מאוד ששמה **יכבד**, ואשר גם הוא המיר דתו בעת שהמיר בנו יעקב פילוסוף את דתו << (ספר חלומי קץ פלאות, לד ע"ב – לו ע"א. בדפוס ראשון, לו ע"א – לח ע"א, בשינויים מופלגים. כך גם בדפוס שני, מג ע"ב – מה ע"ב; ובדפוס שלישי, כב ע"ב, כג ע"א).

פלאי שבתי צבי

ויהי ביום עשירי לחודש תשרי שנת תכ"ז ביום הכפורים, הזמין המלך תוגר את המומר מחמד לאכול אתו סעודת צהרים, וגם כל שריו ועבדיו, וחמשה חכמי שומרי המלך שבאנדריאנאפיל הזמין אתו, ויהי אחרי כלות אכלם, אמר המלך למחמד מומר, מה רבותך, שַעֲמך היהודים, שבחוק לאיש מופת, ולא ראיתי עדיין תמונת כל שיקרא מופת ממך, הלא השני שומרי ממוקדן, והשלשה מעטהיאפייא, מראים לי יום ביומו תמיהיות, ולא ענה המומר מחמד למלך התוגר דבר, רק בקש שהסריסים יביאו אליו חד אגוד (ריס) נייר מחנות, ולכל אגוד יש לו כ' ספר, ולכל ספר כ"ד דפים, וכל דף גדלו ג' רביעית אמה על ג' רביעית אמה, ויהי בהביאם את האגוד הנ"ל לפני המלך והשרים, בדקו את כל הניירות ומצאו חלק בלתי כתוב בו אפי' מילא אחת, ומיד לאחר הבדיקה, הניח מומר מחמד, שתי ידיו על האגוד איזה רגעים ויסירים ממנו, ויאמר למלך ולשרים לעיין בניירים, ויהי בהפתחם אותם מצאו כולם מלאים על כל גדותם מראש ועד סופם, נכתבים מעידים ומגידים, שזה הוא תורת אותן ב' אלפים יהודים שהמירו בתורת משה אתו, ותורת אותן שימירו דתן לאחר זמן, ואשר שתקרא **תורה חדשה**, וישתומם המלך תוגר, וילפת וכל שריו ועבדיו שאתו, בפרט החמשה אנשים שומרי המלך, כי לא יבינו איך יוכל להיות, ויאמר אצבע אלהים ויד הגדולה היא, ומיד היסב המלך תוגר את שמו בשם **מחמיד קנאפיגי**, שפירושו שומר המלך (קאמיר הער), להיות שומר הששי שבשומריו, וכל עשות זה עשה המומר מחמד קנאפיגי בשם טומאה של השבעות קולמוס, כמו שעשה מחמד נביאים בשנת ד' אלפים רע"א לבריאת עולם, שאסף כמה שרים וסגנים ולא לפים עמי הארץ, ואמר להם משה רבם של יהודים, הביא תורתו מן ההר, ואני אביא תורתכם / מן מערה זו שלפנינו, ומיד הוציא ספר א' מחיקו, שכל נייריו היו חלקים, בלתי כתוב בו דבר, ונתנו להשרים שאתו לבדוק, ומיד לאחר בדיקתו היטב היטב, צוה לכל שר וסגן, להחתמו בחותמו היטב, ויעשו כן, ומיד לאחר החתימה, קשר את הספר בחבל, והורידו למערה, וברגע כממרא, העלה אותו מהמערה למעלה, והנה יקצא כתוב מבית ומבחוץ – מלא על כל גדותיו, בכל

דפיו, וזה הספר הוא תורת כל תוגרמים עד היום הזה, אשר יקרא **תורת אלקראן** אתם עד היום הזה, והתוגר חזק את תורת החדשה הלזה של מחמד קנאפיגי שלו, ויתן עליה תוקף, לבל יכתבו שטנה, לא לקנאפיגי, ולא לאותן ב' אלפים מומרים, לשמור לעשות ולקיים, כל אשר יאמר בספרי, תורת החדשה הלזית, ויכתוב המומר קנאפיגי ויחתום בטבעת המלך תוגר שאין להשיב ממנו (ספר חלומי קץ פלאות, לח ע"א-ע"ב. בדפוס ראשון, מח ע"ב – מט ע"ב, בשינויים גדולים וכהשמטות. נשמת מדפוס שני ושלישי).

רצח נתן העזתי

ונתן חזר לחזרה ממדינות איטאליא ממקום למקום ומדחי אל דחי עד בואו בשנת תל"א בארץ פלישתים, ובכל מקום שדרך כף רגלו זרו בסתר לכל המאמינים וחזקם בגימטריאות וראשי וסופי תיבותיו, ולא פנה לשבועתו וחתיתתו אשר שבע וחתם בווינעצ"א, ויהי בהשמעם החברא קדישא שבירושלים ובפרט הזקן האלקי חגיז, שלא נסוג אחור מכל עסקיו להסית ולהדיח רבים, התיירו את דמו, וישלחו אחריו שני אנשים מרי נפשת תוגרמים, ושני אנשים יהודים גבורי כח, שבאו בשליחות גבירי קושטאנדינא, ויבואו אל ארץ פלישתים, ויהי ביום טוב ראשון לנבואה הוא צום עשרה בטבת, הכינה אשת נתן סעודה גדולה לכבוד החג, ויאכלו וישתו וישמחו עד משמר שניה, ועד שהלכו בשכרותם שמחים, וטוב לבב לישן, ויהי במשמר שלישי עת השתוקתם בשינה, עלו פתאום השני התוגרמים אל ביתו ויחנקוהו בחבל במטתו וימת, וישאוהו בלתי ידוע איש דבר מחוץ לעיר, ושני היהודים נשאוהו אל היער, ויקברוהו תחת אלון אחד, ויעשו ציון באותו אלון, זכרון לבני מרי [הגה"ה, ועד שיבואו פ' פעם ק' אלפים בני קטורה לארץ פלישתים אל קברו, ויעלו עצמותי מזה אתם אל ארצם שבאפריקא, ויקברוהם בארץ הקדושה שמעבר לנהר סמבטיון] (ספר חלומי קץ פלאות, מב ע"ב. בדפוס ראשון, מז ע"ב, בהשמטות ובשינויי לשון. כך גם בדפוס שני, נו ע"ב; ובדפוס שלישי, כט ע"א).

נאום ישמעאל

בשנת ה' אלפים תל, ביום חג הנחמות, שהוא יום ט' לחודש אב, יום אשר התילד השר מחמד איפינדי בו, הזמין את המופתי הגדול וששה כוהני אלקראן, וחמשה רואי פני המלך בעולם הנשמות, והמה, הזקן מתתיה אשכנזי, והזקן מרדכי חסיד, עם מוקיאן לוליאן, ובוקיאן, לסעוד עמו סעודת צהרים, ויבואו ויאכלו וישתו וישמחו >F> וישמחו, רק הבעל סעודה לא אכל ושתה מאומה אתם, וישאלהו המופתי ויאמר, למה אדוני הבעל סעודה המתילד היום אינך תאכל וחתתה עמנו, כמדומה לי שמחזיק עדיין במנהג יהודית אשר נשרש בקרבך מצד הטבע מהתולדה, ויען הבעל סעודה ויאמר, אל יחר בעיני אדוני, וח"ו שאשנה מתורתנו הקדושה אלקארא"ן, וממה שנתן אדונינו הסולטאן תוקף עליו, דבר כמלא נימא, רק אמת יהגה חיכי אליך מופתי ולא אשקר, והוא, מעת שקבלתי עלי, לשמור ולעשות אל את כל החוקים ומשפטים, עם כל מה שכתוב בתורתנו הקדושה אלקארא"ן בחצר המלך, בשנת אלף ושמונים למספרינו, בחודש **שאבאן**, נחלתי בכאב לבי קרירת מוחי ותשות איצטומכא עד היום הזה, ורופא המלך אסר לי לאכול כל בשר, והתיר לי לשתות יין ישן, ולרפואתי צוני לשתות, כל ערב ובוקר וצהרים, פרור עשויה מן מוחי דג **שיפוטא**, ורגלי צפיר עיזים, ומעט לחם בו, שלא ערכו בו **שאור**, וקצת שומן, עוף **תחמס** מבושל ביין ישן מייני המלך, <<, ויהי אחרי אכלם,

לקח הבעל בית מחמד איפנדי, את כוס ברכת המזון מלא מייני המלך בידו, ויברך את תלת קישורין דמהימנותא, ויאמר אליו המופתי למי אתה מברך, ויען הבעל הבית ויאמר, למי אשר נתן המלך התוגר אליו כל תוקף עבדו, אברך, וישתוק המופתי, ומיד צוה להביא את בנו ישמעאל, אשר היה בן ג' שנים לזוקנו, ואמו גערטרוט ושרה, בואו אתם, להראות להמסובים את יפכם, ויבואו החדרה, והנה היתה בית ימינו של בנו, קנה שריפה קטנה (מושקעט) ובשמאלו חרב קטן, וישאלהו אביו ויאמר למי אלה לך בני, ויען בנו ויאמר, אני אלמדני בו, כי רבי כמהור"ר **שמואל** תעלמף הנביא, ניבא עלי לאמור, כשאגדל, אהרוג בהם במלחמות בית הלחמים, אלף גויות ליום, כי לשר אלף ישימני התוגר (גענעראל), וישמח האב ביוצא חלציו, ויאמר ומה למדת מרבך בחודש עבר, ויען הנער ויאמר, לפתור ולפרש את העשרת הדברות, וישאלהו אביו ויאמר, ומה שמם, ויען הנער, **אנחנו, לא יהיה לך, לא תעשה לך פסל, לא תשא, זכור את יום השבת, כבוד, לא תרצת, לא תנאף, לא תגנוב, לא תענה, לא תחמוד,** ויצו אליו אביו לפרשן, ויען בנו הנער ויאמר,

אנחנו אב אבי רוח, שאני מחויב לעבדן להשתחות להן, על שגאלוני מגלות נשמותי: והמה תלת קישורין דמהימנותא, וכל העובד ומשתחוה לסיבה ראשונה כאילו עובד לתוהו ובוהו: **לא יהיה לך** תלת קישורין דמסאבא לעבדם, ומותר להשתמש בהם מכל וכל, כי קדושים נהיו משנת ת"א: (הגה"ה, ויש אומרים לא יהיה לך חלק לעולם הבא) **לא תעשה לך פסל** משכן שילה: אוהל מועד: כרובים: חושן ואפוד: **לא תשא** בכל מעשי ידיך ועסקיך לשוא, רק להחזיק תורת קנאפיגי: **זכור** את יום השבת הגדול ביום ב' ך"ב לתמוז: ואת השבת הפשוט ביום ב' לשבועה לקדשו: ביום השבת תבערו אש בכל מושבתיכם:

כבוד תורת קנאפיגי ותורת אלקאראן, ששה קני המנורה וספריהם, למען יאריכון ימיך בעולם הנשמות, וישאלהו אביו ויאמר ומי אביך ממש אשר נצטויתה לכבודו, ויען הנער, מחמד איפנדי, מתתיה אשכנזי, מרדכי חסיד, לוליאן מוקיאין בוקיאן, והגביר נפתלי, ועוד רבים בחצר המלך שלא אוכל לקראתן בעל פה, ויסב המופתי הגדול את פניו אל הקיר, ולא יסף לשמוע עוד אל הנער:

לא תרצח מאמין בתורה חדשה, ומותר בבני ערב רב, אפילו יודע ובקי בכל שבע חכמות, וקרא ושנה הרבה: /

לא תנאף במים קרים, בכבשן אש, וממעל לעננים, וגם לא במחשבתך לבדך: (הגה"ה, ומנחם פירש שבאשת איש הכתוב מדבר)

לא תגנוב נפשות על מנת להמכרם בתמורת כסף, אבל מותר בדעה, ללחשם ולהכניסם בברית תורה חדשה, ואפילו בהשבעות מותרים:

לא תענה ברעך הדומה לך, עד שקר, ומותר בבני ערב רב:

לא תחמוד תורת משה, נביאים, כתובים, נפל, עולל ויונק, תינוק ותינוקות, זקן וזקינה, ומותר באמי, באחותי, גיסתי חותנתי, אשת רעי, עבדו, מאתו, שורו, חמורו, וכל אשר לרעי, להקדשני להוציא ניצוצי קדושה מתוך הקליפה:

וישאלהו עוד אביו, ויאמר, האם יודע לך כל זמני מועדינו, חגנו, שמחתינו, צומנו וראש שנתנו, ויאמר הנער, **ראש השנה** הוא ביום ראשון לחודש תמוז, וחג **כל הנביאים** ביום י"ז לתמוז, וחג **הנחמות, ויום הולדת אבי** השר, ביום ט' לאב, וחג **צאת מצרים** וחג **עצרת** בסוף חודש אלול, וצום **כל הקדושים** ביום ה' תשרי, וחג **המלך** ביום ה' טבת, ויום טוב **ראשון**

לנבואה ביום עשרה בטבת, וחג **מאורות הגדולים** ביום ג' לניסן, ועוד רבים מועדים, חגים יומי זכרון ויומי שמחות כאלה אשר ילמדני רביני >>כמהורר שמואל מספר תורתנו כשאגדל ואהיה בארכי שני אמות וחצי, להוציא באותן הימים כמה ניצוצי קדושה מהקליפה, על ידי דבר בלתי יָדַע לנערים קטנים: <<

{ וישאלוהו אבו עוד ויאמר ומה למדת בחודש זה, ויען הנער ויאמר למדתי י"ג עיקרים, ויאמר אביו קרא אותם לפניני, ויתחל הנער ויאמר }

אני מאמין באמונה שלימה שאבי השר הוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל הנשמות בתחית רוח תורתו החדשה, לנהג מאמיניו לפנים מן הפרגוד מעבר לנהר סמבטיון שבארץ אפריקא העליון:

אמב"ש שאלהי הוא, אב אבי רוח:

אמב"ש אעפ"י שהוא גוף ודמות הגוף בקושטאנדינא, הוא במרמארה אלוה, ולפעמים מלאך וְשָׁד:

אמב"ש שאבי הבכור הראשון באיזמיר, ואחרון בקברות לגאולת נשמות:

אמב"ש שלנו לבד ראוי להתפלל ולעבוד לאבי, ואם נעבוד ונתפלל לסיבה ראשונה, כאילו עבדנו לתוהו ובוהו, ונשמתינו מערב רב:

אמב"ש שכל דברי הנביא הגדול נתן ודברי אברהם מיכל קארדוזי אמת אתנו:

אמב"ש שהגר צדק אברהם מיכל קארדוזי, יהיה כהן הגדול במקדש אבי השלישי, על שיפרש כל תורתנו הקדושה:

אמב"ש שכל תורה החדשה והקדושה המצייה עתה בנינו בידינו, נתן אבי השר בחצר מלך התגור:

אמב"ש שזאת התורה החדשה והקדושה, לא תהא מוחלפת לעולם בידנו, ושתלוינו עד עולם הבא:

אמב"ש שאבי השר יודע כל מעשי הנביא הגדול נתן ומחשבת כל מאמיניו, ושהנהר סמבטיון הוא בפרדס אפריקא בעולם הנפשות, ושנפשות עשרת השבטים ששמה, ונפשות כל המאמינים בתורתנו החדשה, מסבבים את הנהר שבע פעמים ליום וטובלים בו לרוב קדושתם, ורוח אבי השר הולך לפניהם יומם, ורכב על אריה ונחש עקלתון בפיו:

אמב"ש שאבי גומל טוב, למי שישמור מצות תורה החדשה, ויענש למי שיעבור וישנה בה:

אמב"ש שאבי השר הוא המשיח האמיתי, ואשר גאל אותנו, וכל מי שיאמין שיבוא אחר הוא מבני ערב רב ואין לו חלק לעולם הבא אתנו:

אמב"ש שתהיה תחית המתים בשנת **תל"א** לביל חג השמחות במשמר שניה, ואותן אשר לא יעמדו בתחיה זו, המה בני ערב רב אתנו, ואשר אין להם חלק בתחיה זו: (הגה"ה, ואני מאמין באמונה שלימה שכולם בכללם ובפרטם ובכללם איננם מזרע אביהם) /

ויהי אחרי כלות הנער ישמעאל לדבר את כל אלה, לקחו אביו, בחיקי, וישקוה לרוב אהבתו אותו שלש רגלים, ויתן לו מטבע גדולה של זהב למתנה, וישלחוהו עם אמו גערטרות ושרה לחדרם: (ספר חלומי קץ פלאות, מג ע"ב – מד ע"ב. בדפוס ראשון מח ע"ב – מט ע"ב, בהמשטות ובשינויי לשון. מקוצר עוד יותר בדפוס שני ושלישי, כד ע"ב)

רצח קרדוזו

ויהי כאשר תמו כל ספרי רעמל קארדוזי ובאו בדפוס, שלח אותם לכל מקומו סביביו, בידי לומדי מאמיני תורת קנאפיגי, ובפרטיות אל יד כמהור"ר דניאל חבריו שליח ציבור דאיזמיר, ונמשך מזה שלא היה עשה או לא תעשה בכל תורת משה, ששמרו כהלכתך, ועברו כמה עבירות חמורות, אשר אין יום כיפורים וכל חלי, גלות ויום המות וגהינם, עד כף הקלע וקרח הנורא, מכפרת בם, ועשוהם לקדושה גדולה ותיקון גדול למאמרם, והגורע שבכולם ועל מנת להצדיק את כל מעשים הרעים האלה וכפרת משיחם, כתב [הגה"ה מפי הס"ם והשטן]: מאמרים רבים בהם אין מספר, שמנגדים מכל וכל, לכל ספרי קבלתינו [...]

>> וכדי להטעות ולהטות את לב עם כל ישראל הן הנה השפלים ועמי ארץ שבם מאביהם שבשמים, למשמעתו, כתב בספריו, שהשכינה כביכול חזרה מגלותה לחירותה בשנת ה' אלפים שפ"ו, ואחר ארבעים שנה שהוא שנת ה' אלפים תכ"ו יהיה קץ הפלאות (הגה"ה הלילית נעמי איגרת ומחלת יצאו לחירות באותו זמן, להטעות כמה אנשים יקרים בישראל, לזנות עם כלותיהם חמותיהם אחותיהם אמותיהם ואשת רעהם וכו' ככלבים ברחובות עיר, להקדיש עצמם במרכבה טמאה וברקיעי שו ולהטרידם מחיי עולם הבא); ושהמלך שבתאי צבי המשיח האמיתי נולד בשנת שפ"ו בעת שיצאה השכינה מגלותה, ושהיה השב"ץ בן ארבעים שנה לבינה, בעת שנת תכ"ו, רק לאחר שקבל אדונינו רבינו האלקי כמהור"ר יוסף איסקאפא נר"ו, אשר אף הוא היה מוהל בתוך מוהלי איזמיר את ספרי רעמל אלה, הראה לכל תושבי איזמיר שהיו למספרם שמונת אלפים בעלי בתים, את פנקס הברית שלו, וימצא כתוב בו בזה הלשון: **בשנת ת"א לפ"ק בים ט' באב מלתי את בשר ערלתו של הילד שבתאי בן ר' מרדכי צבי סוחר דכאן** (הגה"ה, יפה עשה אם חתך לו את ראשו תמור ערלת גידו, על שהיה בו ערלה כפולה); וגם נשים זקינו שידעו יום לידתו, והמקרה (נ"ל שצ"ל והמקראות) שנעשו בעת לידתו העידו ע"ז, ועוד כיזב בספריו, שהעיר איזמיר שבארץ נאטליא היא שומרן (סאמאריא), שהיתה לפנים בירת מלכי ישראל, רחוקים זה מזה כמעט שלש מאות פרסאות, וגם שהעיר עזה שבארץ פלישתים, תהיה על אדמת ארץ ישראל, כדי להגדיל כוח קדשתן של משיחו ונביאו, ולהטעות עניי דעת הרחוקים ממדינת אלו על ידם: <<

ויהי כאשר נשמע הדבר לחכמי הדור, אשר קור שגם הרעמל קארדוזי ימיר דתו, ולא המיר, אמרו לא שקט ולא ינוח לנו, על כל התרמות והשמתות ששלחנו, לכל ארבע קצי עולם, עד שנעבר ונוריד אותו בדם שאולה, וישלחו שני משולחם למדינת ולמקום **טריפולי**, שיביאו את ר' זמרי בסתר אתם לירושלים, ויבוא אתם לירושלים, ויהי בהבואו אצל הזקן כמהור"ר יעקב חגיז, עם עוד איזה זקנים שבאו בסוד ה', שהיו אתו, לקחוהו בחדר מיוחד, וישביעו אותו בשם ה' צבאות שלא יגלה את אשר יגלו איליו, וישבע להם, ויפתח הזקן חגיז את פיו, ויאמר אליו, ידוע לנו מתמול שלשום ומימים רבים, יום בואך מלונדריס, שירא וחרד את דבר ה' אתה, ושלא טעית בטעות חמיק כל ימי היותך אתו, ועתה אתה ברוך ה', המצוה עליך להתחילה ולגמורה, כי כבר המיר מחמד איפנדי את דתו, עם רבים הולכי בעקבות משיחתו, ולא נשאר כ"א חמיק אשר הוא לסילון ממאיר לנו ולאמונתנו הקדושה, האם אין בידך המצאה להרגו בביתו, כי אין בידינו דבר להשפיל קליפתו, על שעלה למעלה מעלה שאין למעלה ממנו ברקיעי טומאה, וקוינו בעת שיטרד גם הוא בדם שאולה, שיהיה לנו הרוחה יותר להסיר את סם המות הזה שבתורת קנאפיגי וששה ספריו מקרב ישראל, ואנו ערבים בדבר שאתה מוכן ומוזמן לחיי עולם הבא, על שהסרת מכשול גדול [...].

ויהי כשמוע ר' זמרי כדברים אלה, עמד על רגליו ויאמר, ברוך המקום שזכני לכך, כי מיום שלקחתי בתו לי לאשה, וידוע לי אחת לאחת ממעשי תעתועיו קייתי יום ביומו מתי יבוא מפלה על אותו רשע, שהמית אונס קראדוזי בספרד וברח עם כל עושרו, ועתה אפילו אשתו ואשתי מעידים עליו, שעוסק יום וליל תמיד, עם שדין רוחיון לילין ומזיקים וכל צבא שבשמי הטומאה, וממית כמה אנשים מכובדים או להטעותם מאביהם שבשמים, והנני למצותיכם, וגם אשתי וחמותי יעזורו בשמחה אחי, להעבירו מן העולם, וישלחו אתו חמשה אנשים, לבוא עמו לטריפולי, ויסעו מירושלים ויבואו עד מדינת טריפולי ועד בירת טריפולי, אל בית ר' זמרי, ור' זמרי השביע את חמותו ואת אשתו בשם ה', ויגל להם הדבר, ויבטיחם בשם הזקן חגיז נר"י, ובשם כל החברא קדישא, שמוכנים / ומזומנים ועומדים יהיו לחיי עוה"ב אם יעזור במצוה גדולה כזו, ויאמרו שתייהן כאחת, הננו, למצותך בכל אשר תעשה, ולשמחה יהיה לנו, כשתצליח בדבר, וחזק ואמץ, כי טוב מותו מחייו, ויעלו ה"ה אנשי ירושלים אל מקצת אנשים שבחברת גמילות חסדים שבבירת טריפולי, וישביעם בשם ה' צבאות, ויחרימו בחרם גדול של כל חברי קדישא, שלא לגלות דבר, ויעשו כן, ויאמרו אליהם, שלא קם מכשף גדול מימים ימימה בארצות אלה בקרבינו כמותו, ולנו וכמעט לכל תושבי טריפולי נשנא אתנו מתמול שלשום, ויהי בליל ז' ניסן שנת תל"א שהיא ליל חג מאורות הגדולים, הכינו מחלה ובינה סעודה מהורדה, וזמרי חתנו ומקצת אנשי חברת גמילות חסדים, הזמינו אתם, ויאכלו מעדנים ושתו יין ישן, ויטב לבם, וישכרו אתו, ויהי בחצי משמר שניה, אמר הבעל סעודה קארדוזי, לא אוכל עוד לעצור אתכם כי נשתכרתי, והשינה כתרני, ולשמחה יהיה לי אם תאכלו ותשתו ותשמחו עד בוקר, וילך לו למטתו לישון, ומחלה ובינה עלו החדרה וסגרו הדלת מאחוריהם, ובכו כמנהג הנקיבות רכי לבבי ומיד לאח"ז עלה זמרי לחדר חמיו ומצאוהו משתכר ישן כבהמה, ויוציא חבל מחיקו, וישימהו בצואר חמיו ויחנקוהו וימות, בזו הרגע, ובעת צאת נשמתו, היה רעש גדול בכל הבית, עד שלא נשאר אפילו כלי בית אחד במקומו, קצתם אשר מעץ אבן או חרס נשברו, ואותן שהיו ממתכת נזקו, ומחלה ובינה נחרדו עד מאוד, וירצו מחדרם מקול השמע, ויבוא זמרי וה' אנשים משולחי ירושלים לנחמם, ויאמר זמרי לחמותו, אתה תשב אתי בשלום, עד שתנשא לאיש, אחר הטוב ממנו, ולבינה אמר, אתה תהיה לי לאשת חיל, כל ימי חיי, והחמשה משולחים ברכום, ויאמרו, מנשים באוהל תבריכון כל ימי חייכם, על שעזרתם בדבר גדול כזה, ומחלה ובינה בכו עוד מעט כמנהג הנקיבות, ולא יוסיפו עוד לבכות כל ימי חיים, והחמשה משולחים עסקו בהשבעות, ויבריחו את כל אותן שעשו הרעש בבית, והבוקר אור, נשמע בכל בירת טריפולי, שכמוהו ר' קארדוזי מת במיתה חטופה, ויבואו הקוברים ויקברוהו בבית הקברות מן הצד מקום אשר הספקים יקברו שמה, והמשולחים חזרו לירושלים, ויספרו את כל הנעשה, להזקן חגיז ולכל חבריו שעלו למספר קס"ו אנשים שבאו כולם בסוד ה', וישקחו באבדונו, ויאמרו, עכשיו יכול לדוכן, בבית המקדש שלישי שלו, ועשו אותו יום, ליום בשורה משתה ושמחה ויום טוב, כפורים, ויאמרו על שהיה לו אשה ובת וחתן הגונים, זכה להקבר בקבר ישראל:

ויהי ביום חג צאת מצרים, הוא כ"ח אלול שנת ה' אלפים תל"א, לאחר שקיבל כמהורר דניאל שליח ציבור דאיזמיר, את ששה ספרי רעמעל קארדוזי בדפוס, וקרא ושנה בם מה שהוסיף בהם מתורת מחמד איפנדי, האמין לכל איש לאותן שעדיין החזיקו באמונה זו, לאכול אתו בחדר גדול שבביתו, ושם ערך כל מיני מטעמים, ויבואו אליו ויאכלו וישתו וישכרו עמו, ויהי לעת ערב הדליקו נר בחדר, ופתאום עמד הבעל סעודה דניאל מעלה שולחן ומכסאו, וילך לכסא אשר עמד בקרן זוית החדר וישב בו, ויעש בהשבעות, והנה כדור אור שגדלו כתפוח

עמד על לבו ממעל לבגדיו, ומיד פרח הכדור מלבו, ופרח בחדר אחת הנה ואחת הנה, פעמים ושלש, עד שנאבד מאין ראות, ולתמורתו עמד שם הוי"ה של אותיות אש על לבו ממעל לבגדיו זמן מה, עד שנאבד מאין ראות, ויאמרו המסוכין זה לזה, הראיתם איש קדוש ונורא כזה, בכל גבולינו, אשר השם המפורש חקוק על לבו, ובוודאי הכדור שראינו היתה השכינה ששורת עליו מרוב קדושתו, וירונו יחדיו וישורו שירים מיוחדים לפניו, אשר יסד דניאל הלזה לפניו על המשיח החדש ועל האמונה חדשה, וילכו שמחים וטוב לבב לביתם, ויהי בבוקר פרסמו את הנעשה בקרב היהודים שבאיזמיר, והקול נשמע גם בית אנשי המעמד, וילכו אל בית הזקן כמהור"ר יוסף איסקאפא נר"ו, ויגידו לו את הנעשה, ויען ויאמר הזקן, עדיין השטן מרקד בין אותן רשעים, על כל חרמינו ושמתינו שהחרמנו וששמתנו / אתהם ואת כל כוחות הטומאות אשר ישתמשו בהמה, ודעו אחי שיש קליפה אחת והיא עבד השטן ששמה **יפופ** בלשון יון, ובלשון לאטין תקרא **ארחיטאפלוס** עבד הלוציפור, וגם יש לו חבר שיקרא **קרוכלוס**, אשר החרטומי בני קטורה שבאפריקא מגרשים על ידה הקליפות כישובאו בקרב בני אדם ויענו אותם, ודעו עוד אחי, שבמדינת פולוניא אשכנז וצרפת, כותבים האות **ב** כמו שאנו כותבים האות **ה** בכל מכתביהם, וזה הוא הרמאות של אותו האיש, ואותה קליפה, אשר עורו את עיניהם בו, ודעו עוד אחי, שזה ידוע לכל מי שיודע ובקי במעשי השבעות, שאסור לכל כח קליפה, להתל באותיות שבע שמות הקב"ה, ובפרט באותיות שם הוי"ה, ויהי ביום שני לו נאספו כל אנשי מעמד שבאיזמיר, ויסלקו את האיש מופת דניאל משירותו, וגם גרשו אותו מכל וכל באיזמיר, וילך נע ונד בארץ, עד בואו לקושטנטינא, וימיר דתו שם בדת אלקאראן, ויבוא בתוך האנשים מאמיני בתורת קאנפיגי, ויעשו אותו לראש ישיבה בתוכם, וילמדם ויחזקם בתורת קנאפיגי עם כל מה שכתוב בששה ספרי רעמל קארדוזי: (ספר חלומי קץ פלאות, מד ע"ב – מה ע"א. בדפוס ראשון, נ ע"א – נא ע"א, בשינויים גדולים מאוד. נשטט לחלוטין בדפוס שני ושלשי, שם בחרו לצרף במקום אגרות מתוך ספר קיצור ציצת נובל צבי)

נפילתו של שבתי צבי

בשנת ה' אלפים תל"א בחודש **שאוואל** הוא חודש מרחשון, ביום חג הגדול לתוגרמים, עשה המלך התוגר סעודה גדולה, ויזמין רוב שריו שבקושטאנטינא, ובפרטות המשנה והמופתי הגדול עם כהני תוגרמים אתם לאכול אתו, ומחמד איפינדי עשה כמוהו סעודה, והזמין בביתו רוב מאותן גבירים והמון עם שהמירו אתו, עם כמה בני נביאיו וחסידיו, ויאכלו וישתו וישכרו אתו, לכבוד המלך התוגר ולכבוד אותו חג, ויהי לאחר צהרים בעת טוב לב המלך תוגר ביין, אמר להמופת הגדול שלו, הראתה כעבדי איפינדי עבד נאמן לפני בכל ארצי, אשר עושה סעודה גדולה לכבודי ולכבוד חגיני הגדול, והזמין כל אותן שהוסיף על אמונתו, וישתוק המופתי הגדול שלו, ויאמר המלך התוגר איליו, בוודאי הוא שונאני על שתשתוק, ויען ויאמר המופתי, חלילה לי שאשנא אותו האהוב למלך, ואשר אדוני המלך נתן לו כל תוקף על אמונתו החדשה, ואשר אני אשנא אננו כי אם המעשים רעים שמצאתי בו, ויאמר המלך לא יודע אחי מאומה מאתם, ויפתח המופתי את פיו ויאמר, זה הוא במסוך שנתים שנה, הזמין איפינדי אותי בחודש **יאמאד** יום הולדת שלו, עם עוד ששה כהנים הגונים מאתנו, ואכלנו ושתינו עמו, ויהי אחרי כלות סעודתו, לקח כוס של יין ישן מייני המלך בידו, וקלס לאלוהיו תלת קישורין בלשונינו התוגרמי, ושמעתי מבנו הקטן שאביו הוא אחד מאותן שלשה אלהות, ושמעתי עוד כמה חירופים וגידופים מבנו, אשר אמר בעשר מאמריו, בשלש עשרה עיקרי אמונתו אשר

מנגדים לאמונתינו הקדושה, ובפרט בענין עריות שקדושה גדולה אתו, במי ששוכב עם אשת רעהו, מנאף עם אמו, אחותו, וכיוצא בהם, ככלבים, וכל המשתחווה לאל יחיד ומיוחד כאלו משתחווה לתוהו ובוהו, ויש לו כמה שבתות, צומות, וימים טובים שונות מנגדים לאותן שנכתבו בתורתנו הקדושה אלקאראן, ואשר שיש לו נביא גדול מעיד על אלהותו, וכהן גדול אשר יעבוד לו, במקדש אשר יבנה בסוריא, וענינים רבים כאלה חירופים וגידיפים אין מספר, המנגדים לאמונתנו, עד שלא ראיתי מאותו יום עד היום את פניו מרוב שנאתי שאשנא את מעשיו, והרופא **מאיאט זאדי**, אשר יאירו זה כמה שנים את עיניו באמונתנו, יודע עשר ידות ממנו יותר ממני, ויהי כשמוע המלך את דברים אלה רגז מאוד, ויאמר א"כ הרוג אהרגנו אותו עם כל אותן שקבלו אמונתנו, כי בוודאי מחרפים ומגדפים בסתר, את מחמד נביאנו, ומקללים אותי ואת מלכותי, ויען ויאמר המשנה יחי אדונינו המלך סולטאן לעולם, אם כשר הדבר לפניך לא תמיתנו, כי אותו אמונה משובשת כבר נתפשטה בקרב כל יהודים בפרס והודו, אראבי ובארבארי, ומאראקקע, בפולוניא, אשכנז, פראנצי, אנגלטירא, והאללאנדיא, ומה תועלת / יהיה כשתהרוג מעוטן שבמדינתך, כבר רציתי לשלוח בו יד ולהרגו בהיותו במארמארה, טרם נתפשטה הנגע, רק אדוני המלך צנני לאמור לשלחו לגאליפאל לשלום, והרופא מאיאט זאדי הוא היודע כל מצפוני יהודים בדבר זה, והוא יגיד למלך את אשר ראוי לעשות, ויאמר המלך קראוהו, ויצא סריס אחר, ויקראו אותו, ויבוא לפני המלך, וישאלהו המלך האם ידעת ממצפוני איפנידי, ויען ויאמר הכל אשר לכל ידע לי, ויפתח את פיו ויאמר, מחמד איפנידי עשה ועושה עצמו לאלוקים, ושדי שברא את העולם בשיתוף, ועוד שני מיני אלהות ימשלו אותו, ואף אם ישב במאסר זמן מה במבצר גאליפאל, אמר שנעשה רק לרצות שני אלהות גדולים ממנו בענין חטאים, ואשר מנוהו לאלהי ומושל על כל עולמת עליונים ועל עולם הזה, ורוצה לבנות עיר ממשלתו וגדולה בסוריא שבהקפה תהיה עשרים ומאה פרסאות, מה שאין כל ארץ פלישתים וארץ סוריא יכול לה, ואח"כ יבואו פ' פעם ק' אלפים יהודים גבורי חיל אתו, ויהרגו כל מלכים בכל ממלכות ארץ ורוב מעמם, וימליך תמורתם ל"ט מלכים יהודים שפלים עליהם, וב' אחיו השפלים שבאיזמיר, ימשלו ע"כ ל"ט מלכים האלה למלכי מלכים, והוא יהיה להם לאלהדים, ובכל כנף איש יהודא ויהודא יחזיקו שבעים תוגרמים או בית הלחמים, ויחננו אליו שיגמול חסד עמהם, וכסא מלכותו יהיה כולו מזהב טהור משובץ מכדכוד וגומרתא, והוא יקיץ בשנה זה שנת תל"א, את כל המתים שמתו מן אדם הראשון עד אותו זמן, וגם אין לו ולכל אשר יגררו אחריו חק ומשפט בעניני טבע, כי מנאפים ככלבים בכל אשר, יבוא לידם הן זכר והן נקיבה, אפילו עם אחיותם ואמותם, מה שהוא כנגד הטבע >וודוקא בחודש השביעי **ראמאדאן** (תשרי) בעשור לחודש, הוא יום **באינראן** (יום כיפורים) הגדול שבימיהם, עושים בתפילתם ככה, ואומרים שיתקדשו בקדושה גדולה ע"י ניאוף זה, וקודם הניאוף ואחר הניאוף, יתפללו כ"ד שעות רצופים בתענית, ואומרים שע"י טהרת מחשבתם, שהקרה להם ע"י ניאוף זה, תפילתם מתקבלת ביותר, ועוד >>, יש להם חגים רבים שונים מכל עם, שאוכלין ושותין ומשתכרים בהמה כבהמה בלתי ממוצא, וכולם יכוננו לכבודו או לכבוד אמו, או לכבוד פלגשיו, או לכבוד מרעיו, אשר יעשו גם אותם למקצת אלוהות, וישתחוו ויתפללו אליהם, עודנם חיים, ומה יעשו לאחר מותם, ויש לו ע"ה אלפים נביאים, אשר ינבאו על מלכותו וממשלתו, והיהודים הגבירים שבכל ארצות עולם, פסקו לו לשנה בעת שיעשה מלחמות מה' אלפים הגרים, להוצאות חצר המלך, ולהוצאות אנשי מלחמה כ"ד פעם אלף אלפים הגרים, וכל יהודא ויהודא הולך בקומה זקופה וביד רמה, בתוך רחובות עיר כאחשטרפן וכאלו כבר נתמנה למושל עלינו במדינתנו, או במדינה אחרת, והלומדים שבתוכם כותבים כמה ספרים, אשר כולם יעידון ויגידון על ממלכה גדולה הלזית >ועד שבכל יום ויום ירוממהו ביותר

וביותר, ואם מצאו יום שהיה עצוב אל לבו, יקבעו לאותו יום בכיה אבל ותוגה לדורות, ואם מצאו יום שלבו היה טוב ביין, קובעו לאותו יום ליום משתה ושמחה ויום טוב לדורות, ועד שמן כל מעשיו הן עת הקוצו והן עת שישן, מן צבע בגדיו, מן סדר מאכלו ומשקו, מן כל כלי תשמישיו, מן ישבו מן עמדו, מן מסעיו, עושין סדר מיוחד, וחק להם לדורות, ועד שפעם אחת עת יושבו במאסר בקושטאנטינא, לא בא זמן מה אל שרה אשתו אשר אהב מכל הנשים, גם המה איננם שוככים עם נשותיהם הראוים להם באותו זמן, חוץ עם טעמם משום רפואה או טהרת המחשבה, מותרים באחרות נכרית להם: (מערכי) אם כן גם הם מחויבים גם המה להמיר את דתם בכל שנה ושנה ביום ראש השנה כמותו>>, ואף אם שימות האלה איפינדי הלזה בצוות ב' האלהות הגדולים ממנו, יאמינו שיעמוד בקרב זמן מעט, או לאריכתו לאחר מ"ה שנים לתחיה כבראשונה, ויהי כתר אור על ראשו, מסוף עולם עד סופי >>ואם יאחרו עוד מקצת מעט שנים בטירוף והתעות זה, יאמינו שבכוחו לגרש את שני האלוהותות הגדולים ממנו, ולישב תחתם ברקיע שמים>>, ועוד רבים דברי שטות כחול הים לרוב ידברו, ויעשו היהודים עבורו ולכבודו, ואם כשר הדבר בעיני המלך אכתוב ספר מיוחד עבורם, ואצייר בו כל מיני משרתיו, עם רגלי תיש או רגלי תרגול זכרים ונקיבות, אשר יבואו אליו מן שמי מרומים, והוא יצן, מה שיעשה במלכותו העליון, ולפעמים ישלחם לנביאיו וכוהניו, ויצוה על ידם מה שיעשו או מה שיכתבו, ואביאנו לרפוס, לפרסם כל שגעון והתעוורות שיאומן בעת הזאת בקרב כל היהודים, >>ויוסף עוד מאיט זאדי ויאמר, בפנים שוחקות, לדעתי לא יעברו ימים מעוטים, עד שיבואו איזה משולחים מכובדים מהיהודים האלה, אשר יחציפו פניהם, להשתדל מאת אדוני המלך, על הרמנת תוקף על הפקרת ניאופם, כאשר עושין האומת גאלאקאנאדא וצעילאן, כי באינדיא מזרחית, במדינת גאלקאנאדא בבירת פאנאנאדא, מקום כסא מלכם, ימצאו תמיד, עשרים אלף נקיבות, אשר נכתבו באיצטרדיוטא של מלך, וכל אחת מהם משלמת מכס ידוע למלך, בעד חירותה לשנה, לזנות עם כל מי שתרצה בעד שכר, רק מכוהני ע"ז שלהם, אסור ליקח שכר, כי לשם מצוה הם זונים אחריהם, ויש באינדיא מזרחית מתחת קו השמש אי גדולה ששמה צעילאן, אשר בה אסור לכל חתן לבעול לכלתו בליל חתנתו, כ"א שר העיר, או אבי הכלה בועלין אותה בבתוליה באותה ליילה, ולהם משפט הבכורה, ולא לאחר>>, ויהי כשמוע המלך תוגר את כל אלה, עמד מעל כסאו, ויאחז ב' ידי את ב' מתניו, וישחק שחקה גדולה עד מאוד, ועד שקולו נשמע למרחקים, וגם כל שריו ועבדיו משנהו והמופתי שחקו עמו, ומקול השמע באה אם המלך לחדר המלך, לשמוע למה ועל מה הם שוחקים השחקה הגדולה הזאת, ויספר לה מאיט זאדי את כל הנעשה, ותשחק גם היא עמהם, ויהי אחרי כלותם לשחק, אמרה אם המלך לבנה המלך, הלא אמרתי לך בשנת אלף ע"ט למספרינו, שאין ממש באמרי שוטה הזה, ואין לשפוף דם נקי עבורו, ויצו המלך להמופתי הגדול ולכוהניו, / שישמו עיניהם על אותן האנשים, שקבלו אמונתו, ככל מדינתו, ויחקרו פעמים בכל שנה ושנה עבורו, ואם המצא ימצא אתם ספר אשר ינגד תורת אלקראן, יוקנס אותו אדם בממון רב, לפי ערך עושרו, ויעשו כן עד היום הזה >>F ויהי כשמוע הראש ישיבה דניאל שהיה לפניו שליח ציבור באיזמיר, את גזירת התוגר וצוה בִּסְתֵר, לכל מי שיש לו ספר מששה ספרי קארדווי בכיתו, שימחק משום סכנה במהרה את שם שבתאי צבי מתוכו, ויכתוב תמורתו אזכרותיו, או בלשון א"ל ב"ם, או בלשון א"ת ב"ש, או בלשון אי"ק בכ"ר, מה שאין בינים כם, ויעשו כן [הגה"ה, מן אותו יום ולהלאה, נמשך המנהג עד היום הזה, שכל למדן ולמדן מהם, כאשר יכתוב ספר קבלה או כתב קמיע לרפואה, ממלא אותן מאוכרות אלה, עם כמה ראשי וסופי תיבות צרופים וגמטריאות, כדי שלא יכינו ויכירו בהם לומדי בני ערב רב, ויהתלו ויחרפו בהם:]>>, ויוסף עוד המלך וידבר לאמו, השוטה איפינדי הלזה, הפציר

תמיד בי, שאתן לו התמנות מה במדינתי, והיום יודע לי, למה ועל מה בקשוהו ממני, ואננו, כ"א על מנת לאסוף אליו אנשים יהודים שוטים כמותו, לחדש שם הממלכה החטאה שלו, ואני הנני אתן לו כאשר בקש ממני ממשלה סאנגיאק אחת עם חבר אחד, ואשלחנו מעל פני, ויהי לתקופת הימים, שלחחו המלך התוגר עם חבר אחד ששמו **ביצא**, אל המבצר שבאי גאליפאל, אשר היה במאסר בו כבראשונה, למשול בה כסאנגיאק בחברתה, בפקודתו ע"כ העירות וכפרים שבסביבותיה, ואל ביצא פקד בהיותו לבד ע"ם המלך, שלא יניח מלכוד כל יהודא ויהודית אל השר איפינדא אל המבצר, אם לא שיביא כתב הרמנא מהמופתי הגדול שבקושטאנדינא, ויהי כראות השר איפינדא שעליה זו איננה כי אם ירדתו, ואשר הוא כפוף תחת חבירו ביצא, צער את עצמו, ונפל למשכב בחליחולת ריאה, ויהי בחודש תמוז נחלה גם בחולת ראש, וביום ח' באב עזבו חולת הראש, רק שליחת מוחו נעתקו ממקומם ויבואו בשתי אוזניו ונחרש מהם, ויהי כאשר ראו הרופאים שחיה לא יחיה עוד ומות יומת, צוו לקרוא לכוהני תוגרמי, ותשלח שרה וגערטראט אליהם ויבואו, ויסבו את מטתו, וישירו שירים כמנהג התוגרמים, אשר כל סוגר וסוגר שבשיר, יסיים במלת **י"י אחד ושמו אחד**, רק החולה איפינדי, לא שמע מרוב חרשו מה שישירו, ועד שבלי ל' ט' באב, יצאה נשמתו מקרבו, והכהנים ראו בעת צאת נשמתו, וכל אותה ליילה, כמה פרצופים אדומים בוערים כאש מסביב מבצר גאליפאל, ונמנו וגמרו לשומו במי בשמים שלא יסרת, ולהביאו (למעקא) ולקברו שמה, כי אמרו שזה שנתים, שמת איש קדוש באנדריאנאפיל, ונראו ג"כ בליל מותו פרצופי אש סביב בית מותו, ואותו קדוש צוה קודם מותו לקבור את גופו בקברות **אמאד** שבמעקא, ויהי ביום י"ב לחודש אב עלו שני כוהני תוגרמי עם ארונו בספינה, ויבואו עד ארץ אראביא, ויקחו עגלה חדשה וישימו ארונו בו ויביאוהו עד קברות אמאד, ויקברוהו בהם ובאותו לילה אחר הקברו אותו, בא מחמד איפינדי אליהם בחלום לילה ואש מתלקחת מסביבו, ויאמר אליהם יישר כחכם וחילכם, על שקברתם אותי במקום קדוש, סמוך לאנשי קדוש,

ובכל חצי השנה שמשל השר מחמד איפינדי עם השר ביצא, במבצר גאליפאל וסביבו, וגם מקצת זמן אחר מותו, על שנאסר לכל יהודא לבוא אילו, חקרו גבירי קושטאנטינא אחריו בכל מדינת התוגר, אם הוא עדיין בעולם או לא, ואיי הוא, ואין אומר ואין דברים להם, ועד שכזבו כהני גאליפאל להכעיס להלעיג להיהודים, ויאמרו האיש קדוש איפינדי הלזה, על ששמר מצות חוקת ומשפטי תורת מחמד נביאינו, עלה בחודש **יאמאד** שהוא ביום ט' לחודש אב מעמנו, ע"י מרכבת אש וסוסי אש, עם גופו ונפשו השמימה, וראינו ששערי שמים נפתחו לפניו, ולאחר בואו נסגרו אחריו, ובכל עת ועת יבוא אלינו במחזה ליילה, באורו הגדול, ואמר, אשרי לי ומה טוב חלקי, שזכיתי להיות עמכם, ומיד יגוע מאתנו, ויהי בהשמעם בני הנביאים, את אשר יאמרו כוהני תוגרמי, גם המה ניבאו לכל היהודים, המון עם שבעירות וכפרים, מאמיני עוד בתורת קנאפיגי בענין אחר, והוא, שנשאו הרוח, ועודנו חי וטמון אצל בני משה בארץ אפריקא, מעבר לנהר סמבטיון, ולאחר שנים / רבות העידו עליו המקובלים הזקנים שבאמונה זו:

>>F> בהופעתם, בשלש אופנים שונות, והן הנה, כת הראשונה אמרה, שהמלך התוגר עשוהו לאחר המרתו לשר אשר יקרא בלשונם (באשי) להשתרר על מדינה אחת ממדינותיו בלתי יודע אתם איה היא, וקודם מותו צוה להמקוצלים שהמירו דתם אתו, ואשר המה היו אתו, לשרוף את גופו לאחר מותו בסיד חי, ולאחר שנתיבש הסיד, יחלקו אותו לשבעה חלקים שוים, ויצללו אותם במצולות שבע נהרות שבארץ מוקדן, והוא, שבכל נהר ונהר יצללו רק חלק סיד אחד משבע חלקי אלה, וכל ישנו אפילו במקצתו, כי הוא סוד כמוס אתו, ויעשו כן: כת שניה

אמרה, שהמלך התוגר עשהו לשר מבצר באחת משני מבצרים גדולים אשר יקראו (דארדאנעליס), ואשר המה על שפת הים (מארמארא) דרך מבוא מים הגדול אל הים השחור, ושבעים נְעוּרֹת בנות ישראל אשר המירו דתם אתו, שמשו לו שמה במבצר, ולאחר שמת חנטו אותן הנערות אותו, ושמו אותו בארון ובקבר שבה דארדנעליס, כי גם על זה היה לו סוד כמוס, להקבר בנקיבות: כת שלישית אמרה, שלקח רשות מהמלך התוגר, והלך לרגלו לבדו בלתי איש אתו כרש ועני מדוכה, (:הגה"ה, וואַנדר יודא), אל קצי מדינת טארטארי הקטנה, אל מקום שידורו שמה ערלים, וישב איזה חדשים לבדו אתם (:הגה"ה, ואכל שמה כל נבילה וטריפה, מה שעשה שמה עם נקיבות, לא נודע אתנו:), ויהי ביום ערב יום כיפורים, אמר להם למחר אני מת, ולאחר מותי תפשיטו את כל בגדי מעלי מכל וכל, וגם כתנתי, והניחוני ערום על שפת ים השחור, ולמחרתו ביום כיפורים מצאו אותו כאשר פתר, שמת, ויפשיטוהו כאשר צוה אותם, וישאוהו ערום, ויניחוהו על שפת הים השחור (:הגה"ה, לא נודע אתנו, אם היו נשים זבות, או בתולות חושקות, שהתעסקו עמו, ולמחרת יום כיפורים, נאבד גופו משפת הים הזה, ולא נראה עוד), (:הגה"ה, אפשר שכרת ברית עם כוח אחד, עד יום כיפורים זה ואשר נשאו משם, >או שעשה כמעשי עובדי ע"ז שבארץ שוטים ועובדי ע"ז שבאיי אינדיא מזרחית, על שרובם מהם אינן קוברים מתיהם כדרך כל הארץ, רק משליכין אותן ערומים כדומן ע"פ השדה למאכל עופי שמיים וחיית ארץ, ויש מהן שתולין מיתיהן באילנות למלון שדים רוחין לילין ומזיקים, ובמדינות **יַעֲרָא** מאכילין את עצמות ובשר מיתיהם לכלבים, וככה במדינת **סִיאָם** שבאינדיא מזרחית אשר בתוכם כמה אלפים זונות מופקרות אשר נתקדשו לזנות להנות מנפשם, ולאחר מיתתן חולצין אותם ערומים מכל וכל ומשליכין אותן ע"פ השדה למאכל אופי שמים וחיית ארץ להנות מגופם>, רק הכל אשר לכל מצאו גבירי קושטאנטינא ששקר הוא מכל וכל, הן מה שאמרו כוהני תוגרמי, והן מה שאמרו בני נביאים, והן מה שאמרו המקובלים לאחר זמן עברו, כי כבר העידו עליו שתי נשיו שרה וגערטרוט פולוניא, עם ששה פילגשיו לאחר מותו, בחזרתן ממבצר גאליפאל לקושטאנטינא, שהכל הוא אמת וצדק, הן ממיתתו, והן מקבורתו, וככה העיד חד רופא תוגרמי, אשר הי' אתו במיתתו, שהביאוהו למעקקא, כאשר נאמר בסמוך: << (ספר חלומי קץ פלאות, מו ע"ב – מז אע"א. בדפוס ראשון, נא ע"א – נג ע"ב, בשינויים מופלגים. כך גם בדפוס שני, סא ע"א – סד ע"א. בדפוס שלישי, לא ע"ב, קוצר באופן מפליא).

Abstract

In 1814 in Kopust, White Russia, R. Israel Jaffe, an adherent of Habad Hasidism, published a particularly interesting book by the name of *Sippur Halomot Ketz Hapela'ot*, alternately titled *Meora'ot Tzvi*. He also published late in that same year the first edition of *Shivhei haBesht*. While the title page of *Meora'ot Tzvi* modestly claims that the book is based on the writings of Moses Hagiz, Jacob Sasportas and the Hakham Tzvi, it was in fact of far greater significance. This book was the first Hebrew portrayal of the Sabbatean episode as a narrative, not just as a polemic; some scholars have described it as the first Hebrew novel about Sabbateanism. The author remains anonymous, but it is clear that he was learned in the secrets of the Sabbatean movement as well as in the history of other religions. The book was published in multiple editions throughout the nineteenth century, and it was the primary source of knowledge about Sabbateanism for many. Despite scholarly interest in this work, particularly in the question of its trustworthiness (or lack thereof) as a historical source, no attempt has yet been made to understand its nature, sources or influence. A manuscript of the book was recently discovered—presented here for the first time—which dramatically changes our understanding of the book and also raises new questions. The manuscript, composed in the last decades of the eighteenth century, is dedicated primarily to convincing Sabbateans who had converted to Islam to return to Judaism. The anonymous author made use of internal Sabbatean traditions (primarily those connected to the Dönme) and presented his own alternative history, in which he reveals an understanding of the secret magic of Sabbateanism. The manuscript was edited repeatedly, with notes and addenda from multiple hands, each with its own focus, until it found its way to Israel Jaffe, who altered it significantly, removing multiple passages and inserting his own polemics (as on the title page), thereby presenting an entirely new creation befitting his own goals, as he would also do with *Shivhei haBesht*. By investigating the differences between the manuscript and the printed version, we can ascertain the methods by which the image of Sabbateanism was manufactured in the eighteenth and nineteenth centuries, along with multiple methods for combating it. In the appendix I bring selected passages from the manuscript.